

PŘEHLED ČESKÉ LITERATURY OD POČÁTKU DO KONCE 20.STOLETÍ

DOBA PÍSEMNICTVÍ STAROSLOVĚNSKÉHO A LATINSKÉHO

Cyril a Metoděj

Proglas

Život Konstantinův, Život Metodějův

Hospodine, pomiluj ny

Kosmas

Kronika česká

Na východní polovině našeho území vzniká mocný slovanský stát, **Velkomoravská říše**, která měla politické i kulturní vztahy k různým evropským státním útvarům tehdejší doby, k východofrancké říši a zejména pak k říši východořímské, byzantské. Velkomoravský kníže **Rastislav** požádal r.862 byzantského císaře Michaela III. o vyslání slovanské křesťanské mise. Tak na území Velké Moravy přišel byzantský dvorský učenec **KONSTANTIN** (zemř. 869, později přijal klášterní jméno **CYRIL**) a jeho bratr **METODĚJ** (zemř. 885). Jejich prvořadým úkolem bylo vyučit domácí duchovenstvo. Vlastní církevní organizace pak posilovala státní moc Velké Moravy, protože duchovní byli podřízeni přímo panovníkovi a významně se podíleli na správě státu. Aby Konstantin a Metoděj mohli své poslání splnit, vytvořili na základě řecké abecedy slovanské písmo nazývané **hlaholice** a zavedli jako bohoslužebný jazyk tzv. **staroslověnštinu**. Staroslověnština byla nářečí slovanských kmenů žijících tehdy kolem Soluně, odkud oba bratři pocházeli. Naším předkům byla v podstatě srozumitelná. Do tohoto jazyka přeložili také nejdůležitější texty potřebné pro náboženský život. Tím položili i základ k domácí literární tvorbě.

Staroslověnskou tvorbu tvořily texty potřebné pro náboženský život; jako modlitby, překlady částí bible i nábožensky vzdělavatelská četba. **Proglas** - veršovaná předmluva k překladu evangelia, za jehož autora je někdy považován sám Konstantin. Vrchol literární činnosti pozdního velkomoravského období představují dvě vyprávění v próze, **Život Konstantinův** a **Život Metodějův** (Panonské legendy nebo Moravskopanonské legendy).

Velkomoravské říše se počátkem 10. století rozpadla. Jistým jejím pokračováním na půdě osídlené západními Slovy byl český stát, jehož vnitřní kulturně politická situace byla již jiná. Některá česká knížata přímo podporovala staroslověnskou vzdělanost, jejímž střediskem byl dočasně Sázavský klášter (zal.1032). Píseň **Hospodine, pomiluj ny**, která bývala zpívána při slavnostních příležitostech a hrála vlastně úlohu jakési národní hymny.

Staroslověnská kultura byla ale na ústupu, v 11. a 12. století vítězí jako literární jazyk **latina** a vznikající díla jsou psána tímto jazykem. Nejvýznamnější a nejkrásnější z těchto prací je **Kronika česká**, která byla dopsána r.1125 pražským kanovníkem **KOSMOU**. Kosmova Kronika česká je vynikající dílo českého dějepisce. Její původní latinský název je *Chronica Boemorum*. Kosmas vypráví českou historii od nejstarších dob až po svou současnost a nezastírá přitom nijak, že slouží zájmům Přemyslovců, snažících se sjednotit český stát. Zvláštní význam jeho práce spočívá především v popisu událostí, jichž byl sám svědkem nebo o nichž se dovídal bezprostředně. Neobyčejně cenné je i to, že ve své kronice zaznamenal nejstarší české pověsti ještě z pohanských dob a také jména bájných českých vládců. Kosmas vlastně založil české dějepisce, avšak jeho kroniku je nutno ocenit i jako vynikající dílo umělecké. Proto se stávala nejen historickým pramenem (vycházejí z ní všechny další staročeské kroniky), ale i inspirací pro spisovatele.

VZNIK ČESKY PSANÉ LITERATURY

Alexandreida

Dalimilova kronika

Mastičkář

Legenda o sv. Prokopu

Život sv. Kateřiny

Hradecký rukopis, Podkoní a žák, Nová rada

Od poloviny 13. století literatura psaná českým jazykem nabývá na množství a současně se rychle zvyšuje její umělecká hodnota. Ke konci zmíněného století je pak česky psaná literatura již schopna soutěžit s literaturou latinskou, která byla pěstována především v kláštorech, a s literaturou německou, kterou si oblíbila část vysoké šlechty. Nejstarší česky psané skladby patří do oblasti duchovní lyriky; brzy nato vznikají i epické duchovní skladby, zejména legendy.

Hlavním dílem světské epiky této doby je **Alexandreida**, historie života starověkého makedonského krále Alexandra Velikého, který ovšem nese mnohé nehistorické rysy ideálního panovníka a poněkud připomíná i poslední přemyslovské krále. Česká Alexandreida vznikla okolo r.1300. Je psána vytříbeným jazykem a oblíbená u středověkého šlechtického publika.

Zřejmě ještě větší popularity dosáhla veršovaná **Dalimilova kronika**. (Jméno Dalimil se dostalo do názvu práce náhodou.) Celé dosavadní české dějiny hodnotí podle toho, jak která doba nebo vladař byla příznivá domácím obyvatelstvu nebo cizozemcům. Pro tento vlastenecký zápal autor překračuje i hranice vlastního stavu (autorem byl pravděpodobně nepříliš zámožný šlechtic) a projevuje určité sympatie českému sedlákoví. Příkladem může být jeho zpracování pověsti o Oldřichu a Boženě. Tomuto hlavnímu účelu spisu je podřízena i jeho jazyková stránka, autor užívá "nižšího" stylu, než jakým byla psána např. Alexandreida.

Od 14.století nastává prudký vzestup česky psané literatury. Dochází k většímu žánrovému a druhovému rozrůznění, projevují se i výrazné demokratizační snahy. Ty se objevují nejdříve v dramatu; dokladem tu může být zlomek z velikonoční hry známé pod jménem **Mastičkář**. Druhý pól pak tvoří **Život sv.Kateřiny**, velmi vznešená až samoučelně laděná legenda o zaslíbení královské dcery a jejím umučení, i **Legenda o Sv.Prokopu**, zakladateli Sázavského kláštera.

Nejprogresivnější z umělecké literatury byly skladby satirické. Platí to především pro satiry zapsané v **Hradeckém rukopise**, který vznikl asi v 60. letech 14. století. Patří k nim **Desatero kázanie božie a Sedm satír o řemeslnících a konšelích**. Z mladších satír zaujímá významné místo zveršovaná hádka **Podkoní a žák**. Zájmy vysoké šlechty hájí pardubický básník Smil Flaška rozsáhlou skladbou **Nová rada**, která alegorií straní vysoké šlechtě a církvi.

LITERATURA DOBY HUSITSKÉ

Jan Hus

Tomáš Štítý ze Štítného

Budyšínský rukopis

Jistebnický kancionál

Petr Chelčický

Úsilí o demokratizaci kultury, které se v naší literatuře viditelně uplatňuje od poloviny 14. století, vyvrcholilo husitstvím. Husitské hnutí v užším slova smyslu proběhlo v letech 1419-1434, od pražských bouří až po bitvu u Lipan. Z hlediska literárního vývoje je však husitská doba mnohem širší. Jako dobu příprav musíme do ní na jedné straně zahrnout dobu působení **JANA HUSA** a do jisté míry i jeho předchůdců. Na druhé straně husitství doznívá ještě po celé období vlády Jiřího z Poděbrad, v němž píše svá díla **PETR CHELČICKÝ** a kdy již začíná svou činnost mladá **JEDNOTA BRATRSKÁ**.

Vůdčí osobností celého husitského období je **JAN HUS** (asi 1371-1415). Byl nejen učencem, vysokoškolským učitelem, ale i lidovým kazatelem.

Roku 1409 měl zásluhu o vydání **Kutnohorského dekretu**, jímž byl omezen vliv cizinců na pražské univerzitě. Jako spisovatel se latinskými pracemi obracel k současným učencům, využíval přítom některých

výsledků, k nimž došla česká literatura už před ním (kázání Jana Milíče z Kroměříže, Matěje z Janova a zejména dílo Tomáše ze Štítného).

Z jeho literární tvorby: **De ecclesia (O církvi)** polemizoval s představou papežova postavení jako hlavy katolické církve, **Dcerka** učí ženy správnému životu, **Knížky o svatokupectví** (ostrá kritika soudobé církve – prodávání odpustků), **Postila**, to jest **Výklad svatých čtení nedělních**. Posledním velkým dílem Husovým jsou **Listy**, které psal po dobu svého věznění v Kostnici.

Významná je také Husova reforma českého pravopisu, v níž se zasloužil o **nahrazení pravopisu spřežkového tzv. diakritickým**.

Svědectví o situaci na počátku husitských bojů přináší zejména tři básnické skladby dochované v tzv. **Budyšinském rukopise**. Jsou to **Žaloba Koruny české**, **Porok** (to znamená výtka, domluva) a **Hádání Prahy s Kutnou Horou**. Protihusitská strana reagovala jízlivou alegorií **Václav, Havel a Tábor**.

Přímé vojenské operace, které po 15 let probíhaly v Čechách a v jejich okolí, našly také svůj odraz v určité části literatury - historickou památkou z této doby je tzv. **Žižkův vojenský řád**, **Jistebnický kancionál**, v němž jsou zachovány hlavní husitské písně, a to i s nápěvy, mezi nimi např. písně **Ktož jsou boží bojovníci** a **Povstaň, povstaň, veliké město pražské**.

Po bitvě u Lipan se zásadně změnilo postavení literatury ve společenském životě. V těchto letech prudkých sporů dal definitivní podobu svým myšlenkám **PETR CHELČICKÝ** (asi 1390-1460), největší literární osobnost doby po bitvě u Lipan. O jeho životě máme málo zpráv, víme jen to, co nacházíme v jeho spisech. Byl patrně svobodným sedlákem z Chelčic u Vodňan. Nějakou dobu pobýval v Praze, kde se poznal s Husem a jinými mysliteli. Z rozhovorů s nimi čerpal podněty k vlastním úvahám, avšak nepřiklonil se k žádnému z nich. V traktátu **O trojím lidu řeč** odsoudil středověké dělení na tři stavy (kněžský, vojenský a lid), v traktátu **O boji duchovním** odmítl husitské války. Ve vrcholném svém díle **Siet' viery pravé** odsoudil ráz celé tehdejší společnosti - sítí před hříchem a zlem chápe církve a pravou křesťanskou víru. Ničiteli sítě jsou všichni hříšníci a kacíři (hlavními pak papež a panovník). Stejně velký význam má i další jeho spis **Postila**, v níž formou kázání ostře kritizuje hamižnost tehdejší společnosti.

RENESSANCE A HUMANISMUS V ČECHÁCH

Hynek z Poděbrad

Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic

Viktorin Kornel ze Všehrd

Jan Blahoslav

Jan Amos Komenský

Bohuslav Balbín

Humanistická a renesanční literatura se objevuje u nás poněkud později než v jiných zemích. Zatímco v Itálii můžeme spatřovat první počátky renesančního myšlení v literatuře již v Dantově Božské komedii z přelomu 13. a 14. století, u nás lze nás mluvit o začátcích humanismu až o víc než 100 let později. Patří sem překlad několika Boccacciiových povídek od **HYNKA Z PODĚBRAD** (syna krále Jiřího). Prvním velkým humanistickým básníkem českým byl **BOHUSLAV HASIŠTEJNSKÝ Z LOBKOVIC**, který však psal výhradně latinsky a ani si nepřál, aby jeho díla byla do češtiny překládána.

Latinsky začal psát také **VIKTORIN KORNEL ZE VŠEHRD** (1460-1520) Latiny však zanechal a začal psát česky. Na rozdíl od Bohuslava Hasištejnského nebyl šlechtic, byl měšťan, pocházel z kališnické rodiny v Chrudimi. Svůj humanistický program vyjádřil v předmluvě ke spisu **Knihy o napravení padlého** od **Jana Zlatoústého** (jednoho z prvních křesťanských spisovatelů). Viktorin Kornel ze Všehrd proslul především jako právník. Nejslavnější jeho dílo je také právníkého charakteru. Jsou to **Knihy devatery**, které vznikly na základě jeho několikaleté praxe u zemského soudu.

Velkou úlohu při rozvoji tohoto národního humanistického proudu sehráli později někteří vzdělaní příslušníci **Jednoty bratrské** (založena roku 1457 v Kunvaldě).

Zvláštní místo tu zaujímá biskup jednoty **JAN BLAHOŠLAV** (1523-1571). Blahoslav jako vysoký činitel jednoty, její biskup a písař, tj. tajemník, se nemálo přičinil, aby členům jednoty bylo povoleno nabývat vyššího vzdělání. V zápase proti nepřátelům tohoto vzdělání napsal spisek **Filipika proti misomusům** (tj. nepřátelům múz, vzdělanosti). Věnoval se všem oblastem kultury, o něž měla Jednota bratrská zájem, filologii, historii, teorii hudby i literatury. Jeho hlavními spisy jsou **Gramatika česká**, v níž se projevil jako bystrý a citlivý pozorovatel jazykových jevů, a **Musica**. Pro vývoj poezie bylo důležité jeho uspořádání velkého **Šamotulského kancionálu** (Šamotuly jsou město severozápadně od Poznaně v Polsku, kde byl kancionál z obavy před cenzurou tištěn). Do kancionálu zařadil Blahoslav i řadu vlastních písní. Jeho jedinečná kultura jazyka našla uplatnění i v překladu **Nového zákona**, který se stal součástí známé **Bible kralické** (překlad **Starého zákona** byl pořízen skupinou učených bratří, ovládajících hebrejštinu). Blahoslavem dosáhla humanistická kulturní činnost Jednoty bratrské jednoho ze svých vrcholů. Druhý a poslední vrchol vytvořil Jan Amos Komenský.

Od sedmdesátých let 16. století nabývala česky psaná literatura neobyčejného rozsahu a vypracovala si pozoruhodnou jazykovou kulturu. Za národního obrození se proto mluvilo o období konce 16. století až do Bílé hory jako o "**zlatém věku**" české literatury. Hlavním přínosem tohoto období, zvaného také někdy **dobou rudolfínskou** (podle tehdejšího krále a císaře Rudolfa II. nebo **dobou veleslavínskou** podle hlavního organizátora literárního života Daniela Adama z Veleslavína), byla postupující demokratizace české literatury a rozvoj literatury odborné. K postavení Čech a Prahy jako kulturního centra Evropy nemálo přispěla i její pozice centra politického (Praha byla sídelním městem Rudolfa II.). S tím ovšem souviselo i to, že v Praze v té době sídlili i představitelé prokatolických sil, papežský nuncius a španělský vyslanec. Ti nepokrytě zasahovali do politické situace v Čechách, a tím se také zvyšovalo napětí, které tehdy nástupem protireformace vzrůstalo v celé Evropě. Za této situace rozpory uvnitř společnosti nabyly podoby boje o moc ve státě a vyústily r. 1618 v odboj české nekatolické šlechty proti habsburské vládnoucí dynastii. Stavovské povstání bylo však bitvou na Bílé hoře poraženo a tato porážka v nevelké bitvě měla následky pro celý další vývoj českého národa a přirozeně i literatury. Obnoveným řízením zemským byli ze země vyhnáni nekatolíci, země byla zpustošena dlouhotrvající válkou. Česká literatura - pokud se tehdy v době kolem poloviny 17. století vůbec rozvíjí - žije na cizí půdě v emigraci (**Respublica Bohema (O státě českém)** **PAVEL STRÁNSKÝ**, stejně jako **PAVEL SKÁLA ZE ZHOŘE** obsáhlý spis **Historie církevní**).

Největší postavou české literatury 17. století je **JAN AMOS KOMENSKÝ** (1592-1670). Pocházel z bratrské měšťanské rodiny. Vzdělání nabyt na bratrských školách v Přerově a Strážnici a na univerzitách v Německu. Po návratu ze studií působil jako bratrský kněz a učitel v Přerově a Fulneku. Už v době svého mládí se Komenský zabýval plány na rozvoj české vědy, v době studií přemýšlel o plánu na vytvoření veliké encyklopedie a slovníku českého jazyka. Avšak současně se zabýval i otázkami spravedlivých vztahů mezi lidmi, problémy sociálními. Dokladem toho je nevelký spisek **Listové do nebe**, pět dopisů chudých i bohatých Kristovi a jeho odpovědi. Konečným výsledkem je odsouzení bohatství, které zatvrzuje člověka. Současně však vyzýval i k mírnosti a k životu podle morálních zákonů.

Po bitvě na Bílé hoře se Komenský skrýval na různých místech v Čechách (mj. i v Brandýse nad Orlicí). V té době napsal několik utěšujících spisů; nejdůležitějším dílem pak je **Labyrint světa a ráj srdce** z r. 1623. V první části této knihy Komenský alegorickou formou podrobuje kritice celou soudobou společnost. Poutník bloudí městem, které představuje svět, a nenachází žádné východisko. K němu dospívá až v druhé části díla a je jím návrat k sobě samému a k Bohu.

Po vydání Obnoveného řízení zemského, jímž se vypovídají všichni nekatolíci, nebyl další pobyt Komenského v Čechách možný. Odešel do vyhnanství a usadil se nejprve v Lešně v Polsku, kde byla silná bratrská kolonie. Pobyt v Lešně přerušoval dlouhými cestami do Anglie, na švédské území a do Sedmihradska, od r. 1656 žil již trvale v Amsterdamu, kde také zemřel.

V prvních letech vyhnanství promýšlel na brzký návrat domů, proto promýšlel reformu české školské soustavy a vyučovacích metod. Sem patří dílo **Česká didaktika**, později vydaná, přepracovaná a rozšířená v latinském jazyce. Tímto a dalšími pedagogickými spisy, k nimž patří například **Janua linguarum reserata (Brána jazyků otevřena)**, **Orbis pictus (Svět v obrazech)** aj., nabyt Komenský světové proslulosti.

Vedle těchto vědeckých prací pokračoval Komenský i v tvorbě spisů pro české bratry. Z nich nejznámější je **Kšaft umírající matky Jednoty bratrské**, který napsal po definitivním přijetí vestfálského míru, mařícího všechny naděje českých vyhnanců. Komenský se v tomto dílku snaží posílit příslušníky své církve

odsouzené k zániku. Je přesvědčen, že jednota dohrála svou úlohu, věří však, že dědicem jejího odkazu se stane jednou celý národ.

Komenského dílo je velkolepou syntézou celého předcházejícího snažení naší kultury o vytvoření české vědy v jazyce lidu srozumitelném, současně přechodem mezi světem renesančním a barokním. Komenský je nejsvětovějším autorem naší starší literatury. Byl však nejen velkým myslitelem, ale i velkým umělcem slova, jak to dosvědčuje např. Labyrint světa a ráj srdce i četné jeho duchovní písně. I když většina jeho díla vznikala mimo české prostředí, na cizí půdě, a hovoří o problémech všelidských, přesto zůstávají jeho práce uvnitř hranic české kultury a jsou dokladem vysokého stupně jejího vývoje.

LITERATURA BAROKNÍ DOBY

Bedřich Briedl

Bohuslav Balbín

lidová slovesnost

Barokní umění vystihovalo veškeré rozpory světa. Člověk se cítil podveden racionalitou a širokým záběrem renesance, které však nepřinesly lidstvu radost a štěstí, nýbrž nebyvalé utrpení a netoleranci v podobě třicetileté války. Ideály humanity renesance se rozplynuly ve vypočítavé chtivosti, zneužití rozumu, požívačností a duchem prázdné smyslnosti. Jediným únikem byl návrat k „ráji srdce“, k víře, k náboženskému prožitku. Hrdina se odvrací od přírody a světa, od vnějšího pohledu, od rozumu. Klid a mír nachází v touze po harmonii, v hledání pravdy. Tu však nehledá rozumem, nýbrž vírou a citem.

Výraznějších hodnot dosáhlo české baroko v hudbě, malířství, sochařství a v architektuře (**Adam Michna z Otradovic, František Brixi, Jan Jakub Ryba, Matyáš Braun, Karel Škréta, Petr Brandl** a řada dalších). V české literatuře se však negativně projevila vynucená emigrace nekatolicky orientovaných lidí. Zatímco mimo hranice českých zemí končila svou existenci česká literatura vyhnanců, zaznamenáváme doma postupný úpadek české slovesnosti. Ubyli nejen spisovatelé, ale i náročnější čtenáři, kteří vesměs vycházeli z měšťského, nekatolického obyvatelstva. Rozhodující vliv na literaturu doma měl jezuitský řád, který podporoval rekatolizaci české společnosti. Přesto se v 17. století objevilo několik básníků - **FELIX KADLINSKÝ, VÁCLAV JAN ROSA**, především však jezuitští autoři **BEDŘICH BRIEDL** (1619-1680) duchovní lyrikou **Co Bůh? Člověk?** a **BOHUSLAV BALBÍN** (1621-1688), jehož studium národní minulosti vedlo k vášnivému vlastenectví a spisu obraňující českou řeč a národ **Rozprava na obranu jazyka slovanského, zvláště českého.**, stejně jako jeho žák **TOMÁŠ PEŠINA Z ČECHORODU** (1629-1680).

Významnější úlohu v této době sehrála **lidová slovesnost**. Zpracovávala všechno, co bylo v okruhu životních zkušeností soudobého prostého člověka, a to v lyrice, epice, dramatu, prózou i veršem. Rozhodující zde byla tvorba vytvářená na vesnicích, v městech žila spíše ústní slovesnost pololidová - **jarmareční píseň, zábavné lidové čtení** apod. Určitým druhem lidové slovesnosti byly **pohádky**, které přes fantastické prostředí, v němž se odehrávaly, viděly vztahy mezi lidmi velmi realisticky. Populární byly také **balady**, čerpající tragické náměty z každodenního života, a **pověsti**.

Lyrika, milostná, sociální (majetková nerovnost brání v lásce, robota, vojenská služba) byla vesměs písňového charakteru, často spjatá s tancem. K lyrice můžeme připočítat také **průpovědi, dětská říkadla, přísloví, hádanky** atd.

Zvlátností naší literatury byla **lidová hra se zpěvy** provozovaná na venkovských šlechtických sídlech a **loutkové divadlo**, které se objevilo asi v 17. století. Toto divadlo původně předvádělo hry mezinárodního původu, jako např. **O Faustovi, Donu Juanovi („don šajnovi“)**, později si loutkáři upravovali různé hry české. Nejznámějším našim loutkářem byl **MATĚJ KOPECKÝ**, jehož dílem přechází loutkové divadlo již do obrození.

LITERATURA 18. – 19. STOLETÍ

POČÁTKY LITERATURY NÁRODNÍHO OBROZENÍ

Josef Dobrovský

Josef Jungmann

František Palacký

Pavel Josef Šafařík

Ján Kollár

František Ladislav Čelakovský

Období osvícenství pochopitelně s určitým časovým odstupem ovlivnilo dění i u nás. V sedmdesátých letech 18. století se zdálo, že česká literatura je odsouzena k brzkému zániku; počet českých knih, které ročně vycházely, se dal spočítat na prstech. Avšak nedlouho po tom nastává obrat, knižní produkce v českém jazyce rychle vzrůstá. Během tří generací se vytvářejí hodnoty, které jsou dosud živou součástí našeho kulturního dědictví a přesahují svou hodnotou národní rámec (Kollár, Čelakovský, Tyl, Máchá, Erben, Havlíček, Němcová). Této době říkáme národní obrození a jako její dovršení vidíme rok 1848, kdy se uzavírá formování novodobého českého národa. Tento vývoj je tak prudký, že v minulosti se mluvilo o jakémsi "zázraku znovuzrození". I když česká literární produkce v druhé polovině 18. století téměř přestala existovat, přece stále trvala česká kultura v podobě ústní slovesnosti. Literární historici, kteří začali užívat termín "obrození", viděli příčinu tohoto náhlého zvratu v působení evropských osvíceneckých idejí, které se výrazně projevilo ve Velké francouzské revoluci. U nás se projevovalo v osvíceneckém absolutismu Josefa II. (1780-1790) - josefínskými reformami: zrušení nevolnictví, které umožnilo stěhování českého obyvatelstva do měst, ale i toleranční patent, rušící monopol katolické církve.

Ironií osudu poněkud zůstává skutečnost, že většina vědců, kteří se podíleli na znovuzrození českého jazyka, byla původu slovenského.

Zakladatelskou osobností české jazykovědy je původem Slovák **JOSEF DOBROVSKÝ** (1753 - 1829). Syn vojáka, naučil se prakticky česky až za gymnazijních studií, vystudoval bohosloví v Praze, kněžské povolání však nevykonával. Přísně rozumově založený Dobrovský příliš nevěřil, že čeština získá ztracené pozice jako jazyk vědy a literatury, přesto ale vykonal ve prospěch českého jazyka nesmírně mnoho. Sepsal **Podrobnou mluvnici českého jazyka**, dvoudílný **Slovník německo-český** a monumentální **Mluvnici staroslověnštiny**. Souběžně s filologií rozvíjel i literární historii, v níž chtěl upozornit na hodnoty starší české literatury. Učinil tak v **Dějínách českého jazyka a literatury**. Dobrovský všechna svá vědecká díla, určená vědecké veřejnosti evropské, psal buď latinsky nebo německy.

Vědecká díla v češtině začala tvořit až další obrozenecká generace, již někdy podle jejího hlavního představitele Josefa Jungmanna říkáme **generace jungmannovská**. Tato generace měla k národní historii, jazyku a literatuře jiný vztah než její předchůdci. Snaží se vybudovat vědu nejen o české problematice, ale především vědu v českém jazyce. Na pořad dne se dostávají otázky úrovně uměleckých děl, jejich aktuálnosti, otázky uměleckého jazyka apod. Nebylo však tehdy v silách českého umění a vědy všechny tyto otázky vyřešit, skutečných odborníků bylo příliš málo, a tak nadšení a víra někdy nahrazovaly opravdové poznání. Příkladem může být vztah k nepravým staročeským památkám, k **Rukopisům královédvorskému a zelenohorskému** (1817-1819).

JOSEF JUNGSMANN (1773-1847) má pro druhou obrozeneckou generaci stejný význam jako Dobrovský pro první. Jungmann byl podivuhodně všestranný, působil jako básník, překladatel, jazykovědec, literární historik i organizátor kulturního života. Je autorem první české romance **Oldřich a Božena**. Důležitější jsou však jeho překlady; jimiž se snažil dokázat, že čeština je schopna přetlumočit a vyjádřit díla velmi složitá nebo díla zcela aktuální. Tak je možno se dívat na Jungmannovy překlady rozsáhlé básně anglického básníka **Johna Milтона Ztracený ráj** a současné povídky francouzského prozaika **Chateaubrianda - Atala**. Základní význam však mají Jungmannovy práce literárněhistorické a jazykovědné. V r. 1820 vydal **Slovesnost**, obsáhlou pomůcku k výuce české literatury a jazyka na školách. Slovesnost je současně první českou teorií literatury i slohovou čítankou. Ještě větší význam mělo druhé Jungmannovo literárněhistorické dílo **Historie literatury české** (1825). Inspirován obdobnou německou prací Dobrovského, vytvořil

Jungmann monumentální přehled historického vývoje národa, doplněný důkladnou bibliografií česky psaných literárních děl. Výsledkem Jungmannova jazykovědného bádání byl pětidílný **Slovník česko-německý**, který vyšel v letech 1834-1839. Jungmannův význam netkví však pouze v jeho vlastních pracích, ale i v tom, k čemu dal podnět. Jeho organizační schopnosti i neúporná pracovitost přitahovaly k němu celou řadu příslušníků mladší generace, mladé básníky i vědce.

FRANTIŠEK PALACKÝ (1796 - 1876) nepatří do dějin literatury jen zdánlivě, povoláním i posláním byl historik. Jeho **Dějiny národu českého v Čechách i na Moravě** jsou základem naší novodobé historické vědy. Byl však jedním z nejmýraznějších stylistů našeho národního obrození a jeho Dějiny jsou současně i vynikajícím dílem uměleckým. Palackého orientace silně ovlivnila naši historickou prózu, především v pohledu na husitství, které Palacký považoval za vrchol našich dosavadních dějin jakožto největší hnutí české minulosti. V husitství vidí nejvyšší vzepětí lidových sil za dobytí svobody společenské a svobody svědomí, jímž se český národ postavil v čelo tehdejšího světového vývoje.

Spolupracovníkem a přítelem Palackého byl **PAVEL JOSEF ŠAFAŘÍK** (1795-1861), původem Slovák z východního Slovenska. Po studiích v Německu a profesuře v Novém Sadu přišel do Prahy, kde působil jako ředitel Univerzitní knihovny a cenzor. Z jeho vědeckých prací jsou nejmýznamnější dvě, německy psané **Dějiny slovanské řeči a literatury ve všech nářečích** a česky psané **Slovanské starožitnosti**. První práce je příznačná tím, že přes samostatnost, kterou autor přiznával jednotlivým slovanským jazykům, vidí Slovany jako jeden národ. V druhém, česky psaném spise, se Šafařík stal zakladatelem slovanské prehistorie a archeologie.

Dalším Slovákem, který zpočátku prošel silným vlivem Jungmannovým, byl **JAN KOLLÁR** (1795-1852). Rodák z Mošovců na středním Slovensku se po studiích v Německu natrvalo usadil v Pešti, kde se stal kazatelem evangelické církve. Myšlenka slovanství, jedna ze základních myšlenek našeho obrození, ovlivnila silně celý Kollárovův život i dílo. Zcela rozhodující bylo pro Kollára seznámení s dcerou evangelického pastora Friderikou Wilhelminou Schmidtovou, která se sice stala Kollárovou ženou až po šestnácti letech, ale dávno předtím byla už jeho Mínou, symbolem lásky, krásy a vlastenecké myšlenky jeho poezie. Kollárovy city k Míne se staly náplní jeho první sbírky nazvané **Básně**. Z obavy před cenzurou nebyly nejrevolučnější básně do knížky zařazeny a kolovaly v opisech, jak o tom svědčí Jungmannova korespondence. V r. 1824 vyšel v Budíně (tehdy Budapešť byla dvě města, Budín a Pešť) rozšířený soubor Kollárových znělek poprvé pod názvem **Slávy dcera**. Obsahoval 150 znělek, rozdělených do tří oddílů, nazvaných podle řek Sály, Labe a Dunaje, kde původně byla sídla Slovanů. Sbírkou byla také doplněna předzpěvem. Kollár svou Slávy dceru po celý život přepracovával a doplňoval, ne ovšem vždy k prospěchu věci. Podstatně se proměnila ve vydání z r. 1832, které obsahuje již 615 znělek, rozdělených do sedmi částí. Celé dílo je sjednoceno motivem putování básníka po zemích významných pro dějiny Slovanstva. Motiv putování je do jisté míry ohlasem Dantovy Božské komedie, na básníka však zřejmě působila i Byronova Childe Haroldova pouť. Básníka na jeho pouti provází bůžek Mílek (jakýsi poslovanštělý Amor) a Mína, básníkovou idealizovanou milenkou a současně alegorická představa budoucnosti Slovanstva.

FRANTIŠEK LADISLAV ČELAKOVSKÝ (1799-1852) je především známý jako tvůrce naší ohlasové poezie. Od gymnazijních let se zabýval sbíráním a studiem českých a slovanských lidových písní a přísloví. Měl v úmyslu vytvořit ohlasovou poezii všech slovanských národů. Realizoval však pouze ohlasy ruské a české. Zájem o ruskou lidovou poezii byl dán Čelakovského citovým vztahem k Rusku, běžným v počátcích našeho obrození. V ovzduší obecných nadějí, kdy ruská vojska vítězně bojovala proti Turkům, vydal Čelakovský svůj **Ohlas písní ruských** (1829). Hrdinství ruského národa ukazoval na postavách bohatýrů z dávné minulosti. Některé z postav převzal z ruských bylin, jiné si vytvořil sám. Básně Ohlasu písní ruských jsou většinou epické, poetika je méně tajemná s větším množstvím drastických scén, jak je u velkých národů zvykem. Deset let po Ohlasu písní ruských vydal Čelakovský **Ohlas písní českých**. Autor sám v úvodu charakterizoval odlišnost lidové poezie ruské a české. Většina básní Ohlasu písní českých je lyrického charakteru, chybějí písně hrdinské, zato je tu mnoho básní satirického a posměšného rázu. Ve větší míře se uplatňuje tajemství, typické pro české pohádky a mýty. K několika epickým básním této sbírky patří balada Toman a lesní panna, která je jednou z nejlepších básní Čelakovského.

Rozumově zaměřenému Čelakovskému se sklonem k satirické nadsázce velmi vyhovovala forma epigramu; psal je po celý život a epigramy se staly podstatnou částí jeho tvorby. K souhrnu jeho činnosti je třeba připočítat i překlady a vědecké práce bohemistické a slavistické.

ROMANTICKÁ VZPOURA PROTI ROZUMU A ŘÁDU V ČECHÁCH

(První vrchol literatury národního obrození)

Karel Hynek Mácha

Karel Jaromír Erben

Josef Kajetán Tyl

Česká obrozenecká literatura byla v třicátých letech 19. století ve složitější situaci než literatury jiné. Nemůžeme ji proto přímo srovnávat s literaturou anglickou, francouzskou, ruskou nebo polskou, i když se v nich stejně jako v české literatuře prosazuje romantismus. Česká literatura byla však ještě velmi mladá a teprve se připravovala, aby získala místo, které jí kdysi v českém národním životě náleželo. Mladá byla i celá národní společnost. Naši zemsky českou šlechtu nebylo možno srovnávat se šlechtou polskou nebo ruskou; ekonomický rozvoj zatím neposkytl našemu měšťanstvu takové podmínky, jako měli v Anglii nebo ve Francii. I když k nám už předtím doléhaly nové umělecké směry, přece jen hlavním úkolem literatury zůstávalo povzbuzovat a vychovávat k vlastenectví nevelký okruh lidí. Avšak na přelomu třicátých let přicházejí ke slovu již noví mladí spisovatelé s jinými názory. Mezi ně můžeme počítat Josefa Kajetána Tyla, Karla Hynka Máchu, Karla Jaromíra Erbena, Karla Sabinu aj.

Na rozdíl od starší generace jsou tito mladí (až na Erbena) především jen umělci, básníky a prozaiky. Místo vědeckého poznání přicházejí jako základ umělecké práce osobní životní zkušenosti autora a v souvislosti s romantickým pojmáním života i autorova osobnost. Také život těchto mladých se začíná utvářet jiným způsobem, než tomu bylo u starší generace. Je známo, že Tyl nedostudoval, neubráníl se kouzlu divadla, jemuž propadl celým životem. U Máchy se život a umění dostávají do vzácné jednoty; jeho krátký život nepostrádal romantické rysy. Máchův přítel Karel Sabina byl po celý život chudým plebejcem. Tyto životní osudy nejsou vždy jen výsledkem sociálního stavu, ale i životního názoru. Přitom však umělecká tvorba těmito jejich životními názory ne vždy odpovídala.

Nejtalentovanějším ze všech mladých byl **KAREL HYNEK MÁCHA** (1810 - 1836). Mácha byl pražským dítětem, narodil se v rodině mlynářského dělníka, studoval na novoměstském gymnáziu, později filozofii a práva. Už jako gymnazista bedlivě sledoval společenský život, četl díla staré české literatury i současných evropských romantiků (především Byrona, Mickiewicze a Scotta), ale i jiných autorů, např. Goetha. Sledoval polské povstání r. 1830, v němž viděl počátek boje za svobodu v celé Evropě. Dostal se do styku s polskými revolucionáři, odcházejícími do exilu. Navštěvoval Jungmannovy přednášky o českém jazyce, hrál jako ochotník české divadlo ve Stavovském divadle a u Kajetánů. Rád cestoval s přáteli, ale častěji sám; prochodil celé pražské okolí, navštívil severovýchodní Čechy a Krkonoše. Nejdlejší byla cesta do Benátek, kterou podnikl v r. 1834. Na svých toulkách navštěvoval rád staré zříceniny, které často kreslil. Měl zvláštní schopnost vžívat se do zašlých dob a pozorovat neobvyklé krásy přírody. Po dokončení právnických studií odešel Mácha do Litoměřic, kde přijal místo advokátního praktikanta. V Litoměřicích však prožil sotva měsíc, plný napětí, nepokoje a starostí o budoucí ženu a dítě. Počátkem listopadu onemocněl a 6. listopadu 1836 náhle zemřel. Byl pohřben v Litoměřicích, právě v den, kdy měl mít v Praze svatbu. R. 1938 byly jeho ostatky převezeny do Prahy a později slavnostně uloženy na pražském Vyšehradě.

Máchovo umělecké dílo tvoří poezie, próza a zlomky dramát. Jednotlivé umělecké žánry se u něho vzájemně prostupují, jak to bylo v romantismu obvyklé, celé dílo se vyznačuje zvláštním smyslem pro zvukové uspořádání a bohatou metaforiku. První Máchovy verše jsou psány německy, Mácha je však nikdy neotiskl, a tak jeho tištěnou prvotinou je česká báseň **Svatý Ivan** z r. 1831.

Nejvýznamnějším Máchovým dílem je lyrickoepická báseň **Máj** (1836), vydaná několik měsíců před básníkovou smrtí. Děj básně je velmi skromný, je vlastně naznačený jen několika narážkami. Hlavním obsahem Máje je vylíčení duševních stavů vězně, který očekává smrt, uvažuje o smyslu života a bytí vůbec. Celý příběh se odehrává v krásné, ale k člověku lhostejné přírodě severních Čech. Líčení krajiny není samoučelné, podoby přírody korespondují s duševními stavy postav Máje. Skladba je promyšlená: báseň sestává z věnování, čtyř zpěvů a dvou intermezz. Mácha měl jemný cit pro hudební stránku jazyka, proto Máj uchvacuje rytmem i melodií slov.

Předčasná Máchova smrt ochudila českou literaturu i o vynikajícího prozaika. Mácha se chystal k napsání čtyřdílného prozaického příběhu **Kat**, z něhož však uskutečnil jen první část **Křivoklad**. Jednotlivé části měly být nazvány podle českých hradů. V první části líčí Mácha uvěznění krále Václava IV., jeho osvobození a návrat do Prahy. Smyslem dílka však není vypsání historické události, ale zachycení vnitřní tragédie osamocenému člověka, zde krále a jeho přítele kata. Jiné Máchovy prózy zůstávají blízké lyrice, především skutečnou nebo fingoanou autobiografičností. To platí zejména o **Obrazech ze života mého** (z nich je známý pražský obrázek **Márinka**) a **Pouti krkonošské**. Nejrozsáhlejší Máchovou prózou je román **Cikáni**; který byl napsán patrně koncem roku 1835. Za života Máchova však nevyšel a byl vydán víc než 30 let po napsání z obsahu ztraceného Máchova rukopisu.

Mácha je jedna z největších postav české literatury 19. století a české literatury vůbec. Až na některé výjimky, především na Slovensku, nebyl dobovou kritikou příliš příznivě přijat, avšak už za 20 let po jeho smrti se k němu programově hlásí májovci v čele s Nerudou a Hálkem. Od té doby považovala každá nová česká básnická generace za nutné vyrovnat se s jeho básnickým odkazem.

Vrstevníkem, spolupracovníkem, ale také odpůrcem Máchovým byl **JOSEF KAJETÁN TYL** (1808 - 1856), druhá velká postava české literatury třicátých let 19. století. Kutnohorský rodák, studoval gymnázium v Praze a v Hradci Králové, kde ho příklad profesora a dramatika Václava Klimenta Klicpery získal pro divadlo na celý život. Tyl studia nedokončil, hrál v kočovné společnosti, byl úředníkem, později se však živil jen jako novinář, literát a dramatik. V revolučním roce 1848 jako poslanec říšského sněmu nestál sice mezi radikály, prosazoval však důsledný demokratismus, který byl základem jeho politického i uměleckého myšlení. Po porážce revoluce, ve stísněných společenských i rodinných poměrech, kritizován svými uměleckými odpůrci opustil Prahu a vstoupil jako kdysi v mládí do kočovné herecké společnosti. Podařilo se mu sice vtisknout kočovnému divadlu charakter uměleckého podnikání, avšak vyčerpán životními útrapami a zlomen nemocí umírá.

Tyl měl podivuhodně všestranné nadání. Psal verše, prózu, dramata a literární kritiky. Byl obratným novinářem a některé časopisy, které řídil, dokázal vyplňovat sám. Z těchto časopisů mají zvláštní význam **Květy**, které s přestávkami řídil deset let. Vybuodoval z nich výrazný a živý list, soustřeďující se na současné mladé české autory. Vlastní uměleckou činnost zahájil Tyl verši, avšak brzy se přeorientoval na prózu a drama. Historickými prózami s náměty z dávných dob chtěl ukázat, jak vést národní boj v současnosti. Takové jsou např. romantické kutnohorské povídky **Rozina Ruthardova** a **Dekret kutnohorský**. Od poloviny třicátých let napsal Tyl řadu povídek ze současnosti. Jejich hrdinové jsou většinou mladí lidé, kteří pro své vlastenecké ideály musí překonávat různé překážky. Jisté tvůrčí rozpaky prozrazuje povídka **Poslední Čech**, která byla přísně zkritizována Karlem Havlíčkem Borovským.

Největší význam mají však Tylova dramata. Tyl, který sám vystupoval jako herec a byl výrazným divadelním praktikem, věnoval dramatu zvláštní pozornost. Zpočátku hlavně překládal dobové německé hry, brzo se však ve svých dramatech osamostatňuje. Taková je např. již hra **Fidlovačka**, k jejíž popularitě přispěla píseň *Kde domov můj*, zhudebněna Františkem Škroupem, stala se národní hymnou. Vrcholné období Tyla jako dramatika nastává od r. 1846, kdy se stal dramaturgem českých představení ve Stavovském divadle. Tehdy v krátké době napsal několik her ze současného života (**Pražský flamendr**, **Paličova dcera**), v nichž obrátil pozornost k dobové sociální problematice, kterou se snažil řešit smírem a dohodou.

Osobitým projevem Tylova dramatického talentu jsou jeho báchorky (**Strakonický dudák**, **Tvrdohlavá žena**, **Jiříkovo vidění** aj). V těchto hrách se mísí komika dobře odpozorovaných lidových typů s romantičností nadpřirozených postav a jevů. Současně s dramatickými báchorkami vytvořil Tyl i několik her historického charakteru. Jsou to především **Kutnohorští havíři**, velké sociální drama.

Do jisté míry byl protichůdcem Máchovým i třetí velký literární tvůrce této generace, pomalu se profilující **KAREL JAROMÍR ERBEN** (1810-1870). Erben odchází ze severovýchodních Čech (narodil se v Miletíně), vyrostl ve velmi chudé rodině, studoval v Hradci Králové a práva v Praze. Již za studií se seznámil s Františkem Palackým, a to ovlivnilo celý jeho budoucí život. Počal se hlouběji zajímat o studia národopisná a historická; jako sekretář Národního muzea, jímž se posléze stal, měl možnost seznámit se s venkovskými archívy.

Erben byl v mnohém následovníkem Čelakovského. Sbíral lidovou slovesnost, písně, pohádky, pověsti a říkadla, nejen českou, ale slovanskou vůbec. Díky svému hudebnímu vzdělání si zapisoval i nápěvy. Výsledky své práce uložil Erben zejména do monumentální sbírky **Prostonárodní české písně a říkadla**.

Jedinou Erbenovou básnickou knihou a přitom jednou z nejkrásnějších knih české literatury je **Kytice** (1853). Erben na ní pracoval velmi dlouho, texty jednotlivých básní postupně měnil, až postupně nabyly podoby, jak je známe dnes. Podkladem Kytice jsou staré české lidové báje, které Erben dokonale znal ze své sběratelské činnosti. Erben se v Kytici soustřeďuje na otázku obecných lidských vztahů, životní prostředí je v jeho básních značně neurčité, a to jak časově, tak společensky i místně. Ze všeho nejvíce pronásleduje Erbena otázka viny a trestu. Konflikty v lidském životě podle Erbena vznikají především narušením mravních zákonů. Toto narušení vzniká třeba i bezděčně vinou jednotlivců. Za každou vinou přichází trest, mnohdy neúměrný provinění. Tak je tomu v **Polednici, Svatebních košilích** aj. Často ani o vinu nejde, prostě jednatel je nucen volit a každá volba nese tragické důsledky. Člověk je v Erbenově pojetí vlastně bezmocný, tragické situace se opakují a není v lidských silách jim zabránit. Zdá se, jako by nad vším vládl neúprosný zákon - Osud. Každá vzpoura proti němu vede k neštěstí a zkáze člověka. Zákon podle Erbena není možno zrušit, je však možno ho překonat účinnou láskou a pokorou. V tomto smyslu nejvýrazněji vynívá báseň **Záhořovo lože**. Podstatné však je, že vzdor této tragické situaci lidská pokolení žijí a budou žít i nadále.

Erbenovi nešlo v Kytici jen o rekonstrukci starých bájí, ale především o řešení otázek, které ho znepokojovaly a které většinou byly nejzákladnějšími otázkami lidského bytí. V kladení otázek není příliš vzdálen Máchovi, velmi se od něho však liší svými odpověďmi. Na rozdíl od Máchy odmítá Erben vzpouru, odboj proti zákonům mravním i společenským. Ve vědomou polemiku s Máchou vynívá Erbenova báseň **Záhořovo lože**.

Erbenova Kytice je stejně jako Máchův Máj mistrovské dílo velikého dosahu a životnosti. Inspirovala nejen Nerudu, později Vrchlického, Bezruč i Wolkeru, ale zaujala i výtvarníky a hudebníky, jako např. Josefa Mánesa, Mikuláše Alše, Jana Zrzavého, Antonína Dvořáka, Zdeňka Fibicha a Vítězslava Nováka.

PŘECHOD K REALISMU V EVROPSKÉ LITERATUŘE **(Druhý vrchol literatury národního obrození)**

Karel Havlíček Borovský
Božena Němcová

Ze společenského hlediska se mezi třicátými a čtyřicátými léty zdánlivě nic nezměnilo. Zaostalý politický systém trvá i nadále, ale přesto se celá česká společnost v té době upevňuje. Rozvíjí se průmyslové podnikání, spoje a doprava, a první lokomotiva, která v r. 1845 vyjíždí prolomenými hradbami do Prahy, je nejen symbolem, ale i velmi hmatatelnou realitou. Společnost na tomto stupni vývoje má však zájem nejen o dobré či špatné příklady, ale i o skutečnou analýzu společenských poměrů, kterou je schopen přinést kritický realismus. V české literatuře však, pokud jde o poezii a prózu, takový okamžik ještě nenadešel. Došlo však k propojení literární kritiky a politické scény. Politika se stala vnitřní pružinou některých prací Karla Havlíčka Borovského a Boženy Němcové, u které přispěla ke vzniku prvních významnějších realistických povídek.

KAREL HAVLÍČEK BOROVSÝ (1821-1856, Borovský podle svého rodiště Borové) studoval gymnázium v Německém, nyní Havlíčkově Brodě. V r. 1838 začal studovat v Praze filozofii, jak se tehdy nazývaly dvě nejvyšší třídy gymnázia, a po jejím skončení vstoupil do kněžského semináře. Avšak právě v semináři se Havlíček vnitřně rozešel s náboženstvím i církví a byl ze semináře vyloučen. Po vyloučení studoval soukromě českou literaturu a další slovanské literatury a cestoval po Čechách, Slovensku a Polsku. Na Šafaříkovo doporučení odešel koncem roku 1842 do Moskvy pracovat jako vychovatel. Novým prostředím byl nadšen, brzy však přišlo rozčarování. Havlíček poznal, že ruský absolutismus je stejný jako absolutismus rakouský. Po návratu domů se Havlíček snažil žít jako spisovatel literární kritik, liberální politik, novinář. R. 1848 byl vedle Palackého jedním z nejvýraznějších představitelů liberální politiky, kterou hájil jak v Národních novinách, tak i na zasedání říšské rady, kam byl zvolen jako poslanec. Vítězíci odpůrci mu brali jednu možnost veřejného vystupování za druhou a nakonec mu zabránili i vydávat Národní noviny (v lednu r. 1850). Po nich se Havlíček pokusil vydávat v Kutné Hoře politický týdeník Slovan. Když však perzekuce neustávala (Havlíček byl kvůli časopisu dvakrát souzen a osvobozen), zastavil Slovan sám a

přestěhoval se do Německého Brodu. Tam však byl v prosinci r.1851 zatčen a odvezen do Brixenu v jižním Tyrolsku. Do Čech se vrátil r.1855 těžce nemocen a po roce zemřel.

Literární tvorbu zahájil Havlíček nedokončeným cyklem cestopisných črt **Obrazy z Rus**. Vrchol Havlíčkovy básnické činnosti spadá do doby jeho pobytu v Brixenu, kde vznikly jeho satirické skladby **Tyrolské elegie, Král Lávra a Křest svatého Vladimíra**.

Tyrolské elegie jsou básnickým popisem Havlíčkova zatčení a jeho cesty přes zimní Alpy do Brixenu. Cílem skladby však není krajinomalba, ale vyslovení hlubokého opovržení rakouské vládě. Zdánlivě shovívavějším duchem je prostoupena satira **Král Lávra**. Havlíček v ní použil irské pohádky s midasovským motivem. (Midas byl mytický starověký král.) Nejrozměrnější Havlíčkovou satirou je **Křest svatého Vladimíra**. Je to zesměšňující zobrazení historické události zaznamenané v Nestorově Letopisu ruském, totiž svržení sochy boha Peruna do Dněpru v době přijetí křesťanství na Rusi. Havlíček ovšem natolik uvolňuje celý příběh, že v něm nikdo nebude hledat výklad skutečné události. Smyslem je opět odsouzení násilné absolutistické vlády. Car Vladimír není už ani zdánlivě dobromyslný monarcha, ale zpupný a omezený násilník. Lépe nevychází ani starý bůh Perun, který je sice neškodný, ale také naprosto k ničemu. Pokud má nějakou funkci, tak je to pouze ohlupovat lidi a udržovat je v poslušnosti. Když je jeden bůh svržen, je proto nutné nastolit jiného. Havlíčkovi opět nešlo v této básni o to, jakým způsobem bylo pokřtěno Rusko; Křest svatého Vladimíra je útok na každý absolutismus, a především na ten, jehož zvůli na sobě Havlíček pociťoval nejvíce, na absolutismus rakouský.

Havlíčkovu dílo je dokladem stále se zvyšující úrovně české literatury v polovině 19. století. V něm jsou uloženy počátky kritického realismu v české literatuře, je přínosem pro politickou satiru a také pro odbornou literární kritiku. Ve všech těchto složkách se stalo i odkazem pro budoucnost. Ve čtyřicátých letech se v české literatuře stává skutečností i jedno vlastenecké přání příslušníků starší generace. V literatuře se totiž objevuje žena. Touto první skutečnou spisovatelkou české literatury je Božena Němcová.

BOŽENA NĚMCOVÁ (1820-1862), dívčím jménem Barbora Panklová, prožila dětství v Ratibořicích u České Skalice na panství kněžny Kateřiny Zaháňské.

O výchovu malé Barunky a jejích sourozenců se starala především babička Magdaléna Novotná, prostá venkovská žena s bohatými životními zkušenostmi, moudrá a shovívavá. Vedle ní prožila Němcová několik šťastných let uprostřed krásné přírody. Školní vzdělání Němcové bylo nepatrné, více získala v rodině panského úředníka v blízkých Chvalkovicích, odkud se vrátila téměř dospělá, nadšená romantickou četbou. V sedmnácti letech se podle matčiny vůle provdala za úředníka finanční stráže, a tím jí brzy nastal život plný starostí, trampot a neštěstí. Němec byl člověk rázný, vlastenecky založený, ale pro svou o patnáct let mladší ženu nadmíru drsný. Němcová ho navíc myšlenkově převyšovala. Pro spory s nadřízenými byl Němec překládán z místa na místo a Němcová ho musela následovat. V r.1842 se konečně dostala do Prahy, kde svým krásným zjevem a přirozenou inteligencí upoutala pozornost české kulturní vlastenecké společnosti. Kromě Prahy, kde vlastně začala literárně tvořit, měl pro Němcovou velký význam pobyt na Chodsku v letech 1845 -1848. Němcová zde chodila do chodských vesnic, sbírala pohádky a báchorky. Na Chodsku také prožila první polovinu revolučního roku 1848. Také po r. 1848 se Němcová s rodinou stěhovala z místa na místo; když však r. 1850 byl Němec přeložen do Uher, odmítla ho následovat a zůstala s dospívajícími dětmi v Praze. Tak započal druhý pobyt Němcové v Praze, do něhož spadají léta jejího největšího uměleckého vzepětí, ale i léta nejkrutější bídy, kdy byla často nucena prosit velmi ponižujícím způsobem o podporu. Světlymi body této doby, kromě uměleckého tvoření, byly několikeré zájezdy na Slovensko a styk s přáteli. Bída v rodině dostoupila vrcholu, když byl Němec zbaven místa a vyšetřován pro politické vystupování v r.1848. Ani to nepodlomilo odvalu Němcové a otevřeně se přihlásila k Havlíčkovi, který se vrátil z brixenského vyhnanství. Vzdor těmto krutým podmínkám však stále literárně pracovala a ještě koncem roku 1861 odjela do Litomyšle, aby zde u místního tiskaře Augusty vydávala své spisy. Ani tento poslední pokus o osamostatnění se však nepodařil, v beznadějném stavu se vrátila do Prahy, kde 21. ledna 1862 zemřela.

Literární činnost zahájila Němcová r. 1843 několika romantickými vlasteneckými básněmi. Nebyla však nikdy básníčkou, a tak vlastní počátek její umělecké tvorby se datuje až o rok později, kdy vydala několik lidových pověstí z Ratibořic. V národopisných pozorováních pokračovala i dále a v letech 1845-1847 vydala několik svazečků **Národních báchorek a pověstí**. Němcová si však lidové vyprávění upravovala stylisticky i věcně. Teprve, když poznala slovenské pohádky, sestavila z nich sbírku **Slovenské pohádky a pověstí**, v nichž se více přidržovala původního lidového podání. Od národopisných studií se Němcová postupně dostala k vlastní původní próze. Na přechodu k beletrii jsou již dvojce **Obrazy z okolí domažlického**. Z

chodského prostředí jsou pak i její první povídky, na které navazovala Němcová až po roce 1853 povídkami z prostředí chodského a ratibořického, jako např. **Karla, Divá Bára** aj. Tyto práce jsou počátkem jejího vrcholného období, představovaného především **Babičkou** (1855).

Rozsáhlou povídku **Babička** napsala Němcová v době, kdy ji, podle vlastních slov, "omrzelo na světě žít", kdy na ni těžce doléhala rodinná i společenská situace a kdy jí zemřel nejstarší syn, nadaný Hynek. Tehdy se Němcová jako nikdy předtím ponořila do vzpomínek na šťastné dětství. Ze vzpomínek jí stále výrazněji vystupovala představa babičky, která se stala ústřední postavou celé knihy. To bylo v souladu i s názorem autorky na národní život, který si podle ní vyžadoval moudrých a činorodých lidí. Němcová nazvala své dílo „Obrazy venkovského života“, a tak je práce také zkomponována. Začíná příjezdem babičky do Ratibořic na Staré bělidlo, v dalších kapitolách jsou popisovány části dne, prožívané na venkovské samotě. Dále je čtenář seznamován s ratibořickými obyvateli a s životem v ratibořickém údolí během čtyř ročních období. Ústřední postavou až do konce života a do konce příběhu je však babička. Hledá a nalézá štěstí v tom, že pomáhá jiným, a z celé její postavy, z veškerého jednání vyzařuje jas a životní optimismus. Avšak v době, kdy Němcová Babičku psala, již příliš mnoho prožila, než aby mohla napsat jednoduchou idylu. Věděla, že ve světě existuje bolest i žal, a tak i ve světě babičky bloudí lesem šílená Viktorka, mladičká šlechtična Hortenzie umírá po narození dítěte a také i ve vlastních babiččiných vzpomínkách na dětství je něco hořkého a tajemného. Je tedy zřejmé, že Babička není pouhou autobiografií, není opisem autorčina mládí, nýbrž velkým uměleckým dílem, naplněným výraznou životní filozofií.

Babičkou začíná umělecky nejplodnější období Němcové. O rok později vychází několik jejích obsáhlejších prací, zejména rozměrné povídky **Pohorská vesnice, V zámku a v podzámčí, Chyže od horami** aj.

Hlavní myšlenkou celého díla Boženy Němcové je víra v člověka, v lidstvo a tato víra spojuje všechnu její tvorbu od pohádek až po Babičku. Němcová si přes všechna strádání a životní zklamání svou víru uchovala. Její díla vyjadřují přesvědčení, že člověk je v zásadě dobrý a že dobro a spravedlnost nakonec vždy zvítězí.

NÁSTUP ČESKÉ LITERATURY V 60. LETECH 19. STOLETÍ (MÁJOVCI)

Jan Neruda

Vítězslav Hálek

Karolína Světlá

Jakub Arbes

Vláda Alexandra Bacha, která přišla k moci po prohrané revoluci r. 1848, přivedla Rakousko na okraj zkázy a zahraniční neúspěchy, zejména prohraná válka v Itálii v r. 1859, usplížily konec absolutismu. Bachova vláda musela odstoupit a v Rakousku se ujala moci parlamentní vláda. R. 1860 vydal císař František Josef I. tzv. říjnový diplom, v němž slíbil, že budou uznána i politická práva českého národa, a to vyvolalo nebyvalý politický ruch. Formují se různé politické koncepce a směry, z nichž se postupně vyvíjely politické strany (strana staročeská a mladočeská). Dochází k prudkým volebním bojům a národnostním zápasům, konají se bouřlivé tábory lidu na památných místech (na Řípu). Politické uvolnění doprovázel i kulturní rozmach. Už na počátku šedesátých let byla založena **Umělecká beseda** jako organizační středisko českých umělců slovesných, výtvarných a hudebních. Z iniciativy filozofa a esteta **Miroslava Tyrše** je založena tělovýchovná organizace **Sokol**. Jinými významnými spolky bylo pěvecké sdružení **Hlahol** a podpůrný spolek literátů **Svatobor**. Vzniká řada nových časopisů, nakladatelství a velkých edičních podniků, mezi něž patří velká encyklopedie, **Riegrův slovník naučný**. Nejvýraznějším příkladem oživení českého kulturního života je budování stálého českého divadla. R. 1862 bylo otevřeno tzv. **Prozatímní divadlo**, jehož budova je dodnes součástí zadního traktu Národního divadla. Současně probíhaly přípravy k stavbě definitivního Národního divadla. **R. 1868 byl položen základní kámen a Národní divadlo bylo dokončeno na jaře r. 1881.** V létě téhož roku však vyhořelo, ale díky obětavosti lidí se ho podařilo již koncem roku 1883 obnovit. Postavení reprezentativní scény podnítilo dramatickou činnost soudobých spisovatelů i hudebních skladatelů.

Světové úrovně v té době dosáhla především hudba, hlavně v operách **BEDŘICHA SMETANY** (1824-1884), jenž je tvůrcem české národní hudby. Jeho opery **Braniboři v Čechách, Prodaná nevěsta** (obě libreta od K. Sabiny), **Dalibor, Libuše, Hubička, Tajemství, Čertova stěna** aj. (libreta posledních tří jsou od Elišky Krásnohorské) jsou základem české hudební kultury. Další geniální osobnosti české hudby druhé

poloviny 19. stol. je **ANTONÍN DVORÁK** (1841-1904). Těžiště jeho tvorby tkví především ve skladbách symfonických, komorních, v tvorbě písňové a klavírní. Zhudebnil některé básně Erbenovy (např. Vodník, Holoubek), Hálkovy a Heydukovy. Některými díly, v nichž se šťastně inspiroval slovanskou lidovou písní, jako např. **Slovanskými tanci**, došel světového ocenění. Z jeho operní tvorby zůstaly živou součástí především opery **Jakobín, Čert a Káča** a **Rusalka**. Světové proslulosti pak získala symfonie **Z Nového světa (Novosvětská)**.

Kulturní rozmach, který má svůj zrod v počátku šedesátých let, pokračoval nepřetržitě až do 20. století. Nepřerušil ho ani dočasný neúspěch české politiky, kterým bylo uskutečnění tzv. dualismu, tj. rozdělení rakouského státu na část ovládanou Němci a část ovládanou Maďary, a pád českých nadějí na vyrovnání v r.1871. Politické a národní nadšení, tak silné v šedesátých letech, později sláblo a český politický život se ocital ve zřejmé krizi. Avšak přesto trvalý návrat k dobám před rokem 1860 nebyl možný.

Nová umělecká generace, která rychle získala vedení v českém literárním životě, vystoupila na veřejnost společně r.1858 almanachem **Máj**. V něm se přihlásila k odkazu velkého romantického básníka K. H. Máchy. Hlavními představiteli této nové generace byli **Jan Neruda, Vítězslav Hálek** a **Karolína Světlá**, ze starších literátů jim byli blízko **Josef Václav Frič, Božena Němcová** a **Karel Sabina** (který napsal pro almanach Máchův životopis). Mladí, sdružení kolem Máje, chtěli studovat a zobrazovat skutečnost tak, jak ji viděli kolem sebe, požadovali širší rozhled po evropské kultuře, nechtěli se spokojovat jen s domácími tradicemi.

Umělecky i myslitelsky nejsilnějším zjevem celé májovské generace byl básník, prozaik, dramatik, kritik a novinář **JAN NERUDA** (1834-1891). Byl pražským dítětem, narodil se v rodině vojenského vysloužilce, který byl kantýnským v újezdských kasárnách. Později se jeho rodiče přestěhovali na Malou Stranu, a ta se stala dějištěm Nerudova dětství. Studoval nejdříve na německém, později na akademickém českém gymnáziu, kde se seznámil s literárně činnými spolužáky (V. Hálek, G. Pflieger aj.). Po maturitě vystřídal několik krátkodobých zaměstnání. Byl úředníkem, výpomocným učitelem (učil také Jakuba Arbesa). Začal studovat práva a později filozofii, ale ani jedno nedokončil. Zajímal se stále více o literaturu a novinářství, stál v pozadí příprav almanachu **Máj**, stal se redaktorem, nejprve Vilímkových **Obrazů života**. Od té doby, od r.1859, zůstal již věrný novinářské práci až do konce života. Působil krátkodobě v různých časopisech, trvale pak v **Národních listech**.

Své první verše otiskoval Neruda již v polovině padesátých let. Toto počáteční období Nerudovy básnické tvorby vrcholí knížkou **Hřbitovní kvítí** (1858). Verše z této sbírky vyjadřují především zklamání ze soudobého života, odpor k oficiální morálce i k povrchnímu vysvětlování skutečnosti. Deset let po Nerudově prvotině vychází jeho nová sbírka **Knihy veršů** (1868). Má charakter jakéhosi výboru z dosavadní básnické tvorby. Teprve po dalších deseti letech se Neruda přihlásil s novou básnickou knihou. Byly to **Písně kosmické** (1878), jimiž se počíná nové období Nerudovy básnické tvorby. Básník, který měl dosud k realitě života a světa převážně kritické stanovisko, vytyčuje zde kladné perspektivy života člověka i celého lidstva. Důvodem k tomuto novému vidění světa nebyla změna ve společenském postavení básníka, ale zamyšlení nad výsledky moderní vědy a s tím spojená víra v budoucnost lidstva. Od počátku osmdesátých let redigoval Neruda edici drobných básnických besed. V nich vydal r. 1883 své dvě další básnické sbírky **Balady a romance** a **Prosté motivy**. Balady a romance přinášejí epické příběhy, tematicky čerpané z bible a pověstí nebo historické anekdoty, a to v takové podobě, v jaké se předávaly v lidovém podání. Starý známý útvar balad a romancí si Neruda přetvořil a někdy mezi oběma setřel tradiční hranici. V Nerudových baladách není tragická osudovost, tragika však může být obsažena i v romanci. Další Nerudova sbírka, **Zpěvy páteční**, vyšla po autorově smrti. K vydání ji připravil r. 1896 Jaroslav Vrchlický. Velký pátek jako křesťanský symbol utrpení přenáší Neruda na celý český národ, na jeho zápas za pokrok a nový, obrozený život. Sbírkou proniká pevná víra v lepší budoucnost národa.

Nerudova prozaická tvorba těsně souvisí s jeho činností žurnalistickou. Hlavní útvar jeho prozaického projevu je povídka a fejeton. Povídky začal Neruda psát už na sklonku padesátých let a první výsledky z této činnosti shrnul do knihy **Arabesky**. V sedmdesátých letech se Neruda pokusil vytvořit celý prozaický cyklus o životě lidí z Malé Strany. Z jednotlivých časopisecky otiskovaných povídek vznikla Nerudova nejznámější kniha **Povídky malostranské** (1878), kde se svérázným místním koloritem zobrazuje život na Malé Straně v době svého mládí, tedy před rokem 1848. V povídkách jsou líčeny charakteristické postavy i zvláštnosti vlastní jen Malé Straně. Neruda střídá vážný, humoristický a satirický tón, některé povídky vypráví objektivně, jiné jsou jakoby autobiografického charakteru.

Nerudovým přítelem byl básník, prozaik, dramatik, kritik a žurnalista **VÍTĚZSLAV HÁLEK** (1835-1874). Za svého krátkého života byl šťastnější než Neruda. Dosáhl plného uznání, byl pokládán za největšího českého básníka a nejvyšší autoritu v uměleckých otázkách. Hálek pocházel z venkova (narodil se v Dolínku na Mělnicku), v Praze vystudoval akademické gymnázium a pak se zapsal na filozofickou fakultu. Odmítl přání rodičů stát se knězem, už jako student psal verše, a to rozhodlo o jeho životním povolání. Stal se spisovatelem a existenčně zakotvil jako redaktor Národních listů, kde měl na starosti divadelní rubriku. Byl činný jako redaktor a organizátor kulturního života, v Akademickém čtenářském spolku, v Umělecké besedě, s Nerudou redigoval časopisy Lumír a Květy.

Svou básnickou činnost začal Hálek, právě tak jako Neruda, v Lumíru r.1854. Za tři roky vydal prvotinu, romantickou báseň **Alfréd**. Rázem se proslavil básnickou sbírkou **Večerní písně** (1859), plnou optimismu a radosti, napsanou lehkou a zpěvnou formou. Hlavním a vlastně jediným tématem sbírky je šťastná láska bez mučivých pochybností. Láska podle Hála obohacuje člověka a činí ho lepším. Druhá lyrická Hálkova sbírka **V přírodě** je až z posledních let básníkovy života. Jejím námětem je vesměs krajinomalba. Hálkova krajina je klidná a slunečná, jako byl básníkův rodný kraj. Objevil krásu lesíků, strání a luk s potoky. Svěžími smysly vnímal barvy, tvary, vůně i zvuky přírody. Všechna roční období nezobrazoval stejně, dával přednost jaru, což mělo jistý symbolický význam. Poslední Hálkova sbírka **Pohádky z naší vesnice** vyšla až po básníkově smrti. Právě tak jako příroda ho zaujaly i otázky života vesnického lidu, který byl přírodě nejbliž.

Odporem proti předsudkům jsou naplněny i Hálkovy prózy. Hálek byl především povídkář, své práce těžil hlavně z vesnice. Ústředním motivem všech jeho prozaických prací je nutnost žít v souladu s přírodou, což znamená neposuzovat člověka podle zděděných předsudků ani podle majetku a postavení, ale podle jeho skutečné vnitřní hodnoty. Jednat opačně znamená připravovat zkázu sobě i svým nejbližším. Touto filozofií jsou například naplněny povídky **Na statku a v chaloupce**, **Na vejminku** a **Pod pustým kopcem**.

Prozaičkou májovcům velmi blízkou byla **KAROLÍNA SVĚTLÁ** (1830-1899), která svou literární prvotinu otiskla hned v prvním ročníku almanachu Máj. Pocházela ze zámožné rodiny Rottovy (jméno Světlá je pseudonym, přijatý podle jména rodné vsi manžela). Rodinné prostředí, patricijské zvyky a známosti jí byly stále víc cizí, utíkala proto se svou sestrou, pozdější spisovatelkou Sofií Podlipskou, do říše snění a vzdělávala se četbou. Národní uvědomění v ní probudil prof. Petr Mužák, její pozdější manžel. V polovině padesátých let na ni měla značný vliv Božena Němcová. Literárně začala tvořit koncem padesátých let, kdy překonávala těžkou osobní krizi po smrti svého jediného dítěte. Přelom šedesátých a sedmdesátých let byl dobou jejího největšího vypětí v umělecké práci i ve společenském životě. Těžké onemocnění ji později vyřadilo z veřejného života a ztížilo i její literární činnost, v níž pak byla odkázána jen na diktování. První práce Karolíny Světlé zachycovaly život v pražských měšťanských rodinách. K románům si ráda vybírala historie z přelomu 17. a 18. stol. (např. román **Zvonečková královna**). Nejvýraznější prací z pražského okruhu je povídka **Černý Petříček**, jejíž hrdinka se vzbouří proti společenským konvencím a nelituje toho, ani když život, který si sama zvolila, je příliš krátký.

Umělecky nejvýraznější částí díla Karolíny Světlé jsou povídky a romány situované do Podještědí, kam Světlá v létě po třicet let jezdila. V těchto prózách chtěla Světlá podat charakteristiku venkovského lidu, současně však i řešit morální otázky, které považovala za důležité. Největší pozornost věnovala problému vztahu muže a ženy a se zvláštním porozuměním kreslila postavy mravně silných žen, které jsou schopny obětovat i svou lásku vyšším etickým ideálům. Na jejich postavách Světlá demonstruje svou základní ideu, že skutečné štěstí nelze dosáhnout porušením mravních zákonů. V tomto smyslu vyznívá již první velká ještědská próza **Vesnický román** (1869). Obětí, kterou Světlá přisuzuje vesměs ženě, není sice možno dosáhnout milostného štěstí, ale je možno dojít k vyrovnání a duševnímu smíru. V posledních ještědských románech **Frantina** a **Nemodlenec** se Světlá dostává až k otázkám filozoficko-náboženským, v románu **Kříž u potoka** je pak hlavní myšlenkou názor, že čistá a silná láska osvobozuje milovaného člověka z jeho vášní.

Osobitým duchem byl **JAKUB ARBES** (1840-1914), autor, který se svou tvorbou nejvíce přiblížil moderní evropské próze, ve své době nebyl zcela doceněn, jeho tvorba ale předběhla v Čechách dobu a zařadil se tak po bok E.A.Poea či ze současných autorů S.Kinga..

Narodil se na Smíchově, tehdy se již se měnicí ve velkoměstskou periferii. Rušný život jej zcela pohltit. Opustil studia na technice a stal se redaktorem opozičních Národních listů. R.1868 byl často vyslýchán, souzen a také vězněn. Po ukončení své práce v Národních listech se živil pouze spisovatelskou prací. Stal se

tvůrcem tzv. **romanet**, tajemných vědeckých a filosofických příběhů menšího rozsahu. Jejich působivost spočívá v napětí mezi tajemnou záhadou, která na první pohled vypadá jako nadpřirozený jev, a jejím rozuzlením, které se vysvětluje vědeckým výkladem. Prostředí bývá často romanticky neobvyklé, často hrůzostrašné až příšerné. Nejznámějšími romanety jsou **Ďábel na skřipci, Ukřižovaná, Svatý Xaverius, Zázračná madona, Newtonův mozek, Šílený Job, Lotr Gólo, Ethiopská lilie, Akrobati** aj. Všechny mají společného jmenovatele v osobě výjimečného jedince, který je nucen zápasit s okolím, často o holou existenci. Děj je tajuplný a záhadný, charakteristická je i záliba v psychologické kresbě.

STŘET NÁRODNÍHO A EVROPSKÉHO PROUDU V ČESKÉ LITERATUŘE V 70. - 80. LETECH 19. STOLETÍ (RUCHOVCI A LUMÍROVCI)

Svatopluk Čech
Jaroslav Vrchlický
Josef Václav Sládek
Julius Zeyer

Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let jsou sice májovci stále v plné tvůrčí síle, ale postupně se už hlásí ke slovu skupina literátů mladších, rozených kolem roku 1850, kteří dobu bachovského absolutismu prožili jen jako děti. Avšak tak jako jejich předchůdci i oni vstupují do doby hluboce rozporné, byť jinak, než tomu bylo dříve. Porážka, kterou utrpěla česká politika rakousko-uherským vyrovnáním a zejména v r. 1871, nese své neblahé ovoce a nepomohly ani pokusy vedoucích českých politických osobností o vlastní politiku, orientovanou na Rusko a Francii. Masové nadšení šedesátých let se postupně ztrácí, období důvěry je vystřídáno dobou nejistoty a pochybností. Literární život je poplatný stejným vývojovým tendencím jako celá společnost, umělci a spisovatelé nechtěli ztratit svůj vliv na rozvoj národní společnosti, jsou však stále více sužováni pochybnostmi, zda to není nad jejich síly. Literatura nechtěla ztratit národní charakter, avšak současně se chtěla vyrovnat svou úrovní hlavním tendencím literatur evropských. Vůdčím žánrem v české literatuře je stále poezie, což je českou zvláštností. Teprve v osmdesátých a ještě více v devadesátých letech přichází plně ke slovu próza.

V literární historii se často mluví o ruchovcích a lumírovcích jako o významných literárních skupinách. Ruchovci jsou míněni především ti, kteří se uvedli příspěvkem do almanachu **Ruch**, vydaného na počest položení základního kamene Národního divadla v r. 1868. Redaktorem Ruchu byl J. V. Sládek, nejvýznamnější z autorů byl Svatopluk Čech. Jako lumírovci jsou pak označováni autoři seskupení kolem časopisu **Lumír**, z nichž jsou především uváděni J. V. Sládek, Jaroslav Vrchlický a Julius Zeyer.

Vůdčími autory sedmdesátých let se stávají dva básníci, **Svatopluk Čech a Jaroslav Vrchlický**, z nichž každý svým způsobem naplňuje soudobé představy o literatuře: Čech především řešením velkých aktuálních problémů národních i sociálních, Vrchlický nesmírnou až marnotratnou bohatostí myšlenek a forem, která dává čtenáři možnost si myslet, že byla smazána rozdílnost mezi literaturou českou a jakoukoli jinou literaturou evropskou. Oba zaujímal v národní společnosti poněkud zvláštní postavení, jaké nebylo u nás pro básníky běžné. Oba také měli pro svou básnickou tvorbu základnu v časopisech, které buď sami založili, nebo jim byli blízko.

Z vedoucí básnické dvojice sedmdesátých let byl **SVATOPLUK ČECH (1846-1908)** chápán jako básník společensky vyhraněnější, především však národně orientovaný. Jeho tvorba, a to především verše, vyjadřovala v znošném způsobem nenaplněné ideály naší národní společnosti. Narodil se v Ostředku u Benešova v rodině hospodářského správce na místním statku. Otec byl horlivým vlastencem a demokratem v duchu idejí r. 1848. Po studiích podnikl několik cest do zahraničí, význam pro jeho literární tvorbu měly

především cesty na Kavkaz, do Chorvatska a Dánska. Kromě několikaletého pobytu v Obříství u Mělníka žil vesměs v Praze.

První Čechovy verše jsou z konce šedesátých let, skutečným vstupem do literatury je však teprve báseň **Husita na Baltu**, otištěná v almanachu Ruch v r. 1868. Čech v ní vzpomíná minulé velikosti českého národa, vytváří mohutnou představu valícího se husitského vojska. Neklid a vření doby jsou podstatou alegorických básní **Evropa** (1872) a **Slavie** (1882). V obou pracích nacházíme obraz lodi ohrožené jak živly, tak i nesvorností posádky. V prvním případě končí příběh tragicky, zneprátení revolucionáři nakonec loď sami zničí, v druhém pak nečekanou harmonií; cestující lodi, představující jednotlivé slovanské národy, se semknou a přemohou vzbouřenou posádku. Životní zkušenosti Svatopluka Čecha ze života české vesnice jsou uloženy do několika prací. Je to především **Lešetínský kovář** a **Ve stínu lípy**. Oblíbeným Čechovým žánrem byla i satira a společenská lyrika, byť nedosahovaly takových uměleckých kvalit. Reagoval jimi na neutěšenou sociální situaci (**Jitřní písně, Nové písně, Písně otroka**).

Oblast prózy nepatří u Čecha k nejzdařilejším. Přesto zasluhuje pozornost novela **Jestřáb kontra Hrdlička** a tzv. **broučkády**, příhody pražského měšťana pana Broučka, v nichž Čech zesměšňuje typické české necnosti - malost, přízemnost, vychytralost a bezzásadovost (**Pravý výlet pana Broučka do měsíce, Nový epochální výlet pana Broučka tentokráte do XV. století**).

Dominantním představitelem kosmopolitního proudu české literatury sdruženého kolem časopisu Lumír byl **JAROSLAV VRCHLICKÝ (1853-1912)**. Narodil se v Lounech v rodině nepříliš úspěšného obchodníka, svá dětská léta však ponejvíc prožil v Ovčárech u Kolína u strýce faráře. Po studiu na gymnáziu v Praze a Klatovech vystudoval filozofickou fakultu a nato rok strávil v Itálii jako vychovatel ve šlechtické rodině. Po návratu se stal tajemníkem české techniky a posléze profesorem srovnávacích dějin literárních na pražské univerzitě. Dostalo se mu vysokých poct doma i za hranicemi, byl zvolen členem České akademie věd, členem obdobných akademických institucí v cizině a členem panské sněmovny (v níž pronesl jedinou řeč, a to za všeobecné volební právo). R. 1908, naprosto pracovně přetížen, onemocněl těžkou nervovou chorobou, které po čtyřech letech podlehl.

První Vrchlického knížkou byly překlady veršů Victora Huga r.1874. Skutečně osobitý básnický výraz ve Vrchlického verších nacházíme však až po návratu z Itálie. Chce vytvořit poezii, která by se rovnala evropskému básnictví a která by ztělesňovala harmonický ideál člověka. V básních ze sedmdesátých let vyzpíval Vrchlický lásku k ženě, dětem a rodině takovým způsobem, že to vzbudilo zděšení soudobých moralistů. V devadesátých letech dochází u Vrchlického k prudkému zvratu. Rodinný život básníkův prochází krizí, mladá básnická generace se začíná od Vrchlického odvracet. O podrytých životních jistotách nejzřetelněji vypovídá sbírka **Okna v bouři**. Později Vrchlický opět dosahuje rovnováhy a vyrovnanosti, svědčí o tom např. pozdní **Strom života**, i když bytostného nadšení nedojde už nikdy. Rytmus básníkovy života se však obrátí i v jeho epice. Osou Vrchlického epiky je velký historický cyklus nazvaný **Zlomky epeje**, pokus o básnický výraz myšlenkového vývoje lidstva. Myšlenka na tento básnický průřez dějinami vznikla už za italského pobytu, kde byla posílena studiem románských literatur; zvláště zřetelný je vliv Legendy věků francouzského básníka Victora Huga. Součástí cyklu jsou i básně s českou tematikou (**Šárka, Legenda o sv. Prokopu**, aj). České náměty mají i **Selské balady** (1885), které zaujímají ve Vrchlického díle dost zvláštní postavení. Vycházejí vesměs z historických událostí 17. a 18. stol., uvádějí skutečné historické osoby a zachycují buď počátek, nebo tragický závěr výbuchu lidového hněvu vyprovokovaného nesnesitelným panským útlakem. Vrchlický překládal celkem z 18 národních literatur klasickou i moderní poezii. Vrchlický psal i prózy, literární kritiky a dramata. Z těch dosud nepozbyla svěžesti veselohra **Noc na Karlštejně**, která od své premiéry (1884) zůstává stále na repertoáru našich divadel, a mohutná dramatická trilogie s antickým námětem o zničující síle lásky a nenávisti **Hippodamie** (1889-1891), jež se stala také podkladem pro Fibichův melodram.

Vrchlického dílo je neobyčejné svým rozsahem i charakterem. Proto bylo středem zájmu české literární kritiky, která se však ve svých soudech vzájemně značně lišila. Objevovalo se v ní jak nekritické vynášení, tak i jednoznačné odmítání.

Přítelem Vrchlického byl básník **JOSEF VÁCLAV SLÁDEK (1845 - 1912)**. Tento pozoruhodný umělec udržoval svým taktem pohromadě celou skupinu lumírovců zejména v devadesátých letech, kdy došlo k nenapravitelné roztržce mezi Vrchlickým a Zeyerem. Sládek byl především lyrikem, v menší míře i epikem. Vědomě zaměřil některé sbírky své poezie k dětskému čtenáři. Významná je jeho činnost překladatelská. Narodil se ve Zbiroze v rodině zednického mistra, dětství prožil mezi lidmi, kteří se mu svými rázovitými

postavami vryli do paměti. Po maturitě na akademickém gymnáziu začal studovat přírodní vědy a matematiku, současně však i cizí jazyky a literaturu a snažil se o vlastní literární činnost. Byl i redaktorem almanachu Ruch (1868). Nespokojenost se společenskou situací překonal až pobytem v USA (1868-1870). V Americe se Sládek živil jako redaktor českých novin, jako učitel, pracoval na farmách i na stavbě železnice. Poznal velkou část tehdejších Spojených států, oproti Rakousku-Uhersku mnohem svobodnější americké poměry, ale i stín americké civilizace, postavení černochů a krutý úděl severoamerických Indiánů. Zkušenosti tohoto druhu uložil do básně **Na hrobech indiánských**. Po návratu z Ameriky vstoupil do redakce Národních listů, po letech se stal profesorem angličtiny na obchodní akademii a vysokoškolským lektorem. Víc než dvacet let řídil časopis Lumír a probojovával v něm takové pojetí české literatury, které by ji postavilo na roveň s velkými literaturami světovými. Pro nemoc se r. 1898 vzdal řízení časopisu a do konce života se věnoval jen básnické tvorbě a překladům.

Ve své básnické tvorbě se Sládek omezil na základní situace lidského života, v nichž je současně přítomen, jak život, tak i smrt. Jeho básně jsou plny bolesti, ale i mužného vzdoru. Vyslovuje se stručně a střídme, ale vždy výstižně. Tak je tomu ve sbírce **Světlu stopou** (1881) i jinde. Stále častěji se v jeho poezii objevují náměty domova, dětství a vesnického života, jako ve sbírce **Selské písně a české znělky**. Láska k lidovým postavám ho vede až ke sbírkám ohlasového rázu, jako např. **Starosvětské písničky a jiné písně** (1891). Sládek si do jisté míry idealizuje venkovský svět, který se mu svou blízkostí k přírodě zdá poetičtější než život ve městě. Když Sládek znovu zakotvil v pohodě rodinného života, chtěl, aby radost s ním prožívaly i děti. Tehdy vytvořil několik sbírek veršů dětské poezie. Jeho básně a drobné popěvky dosáhly velké obliby. Nejlepší své verše tohoto druhu shrnul do sbírek **Zlatý máj** (1887) a **Zvony a zvonky** (1894).

Sládek právě tak jako Vrchlický věnoval mnoho úsilí překladům, orientoval se v nich téměř výlučně na anglosaský kulturní svět. Největším jeho překladatelským dílem je převod **32 Shakespearových dramát**. Počínaje rokem 1897 vycházela Shakespearova dramata ve Sládkových překladech a do r. 1912, do konce Sládkova života, vyšla téměř všechna.

Třetím z lumírovců je básník a prozaik **JULIUS ZEYER (1841 - 1901)**. Jestliže Vrchlický a Sládek byli především básníky a próza u nich stojí na okraji jejich tvorby, je u Zeyera poezie a próza téměř v rovnováze. Svou poezii je epikem lumírovců. Podnícen založením Národního divadla, vytvořil i několik dramát. Zeyer je pražský rodák. Narodil se v bohaté patricijské rodině, v níž se udržovala tradice německo-francouzského původu. Měl převzít rodinný dřevařský závod a k tomu bylo zaměřeno i jeho vzdělání. Navštěvoval reálku, vyučil se tesařem a na cestě na zkušenou navštívil Německo, Švýcarsko a Francii. Rodinný podnik však nakonec nepřevzal, praktické vydělávání peněz se mu protivilo. Uchvacovala ho četba, historie a poezie staré Prahy. Jako mimořádný posluchač studoval na filozofické fakultě filozofii a dějiny umění a nakonec se věnoval jen literatuře. Jak mohl, odjížděl z Čech na dlouhé cesty do ciziny. Byl vychovatelem v Rusku, pobyl v Německu, Švédsku a Itálii, navštívil Řecko, Turecko, Španělsko a Tunis. R. 1887 se odstěhoval z Prahy do Vodňan, kde žil po dvanáct let v ústraní. I když řadíme Julia Zeyera mezi lumírovce pro jeho kontakty se světovou literaturou a záliby v cizích látkách, přece jen je Zeyer mezi nimi tvůrcem značně výjimečným. Vyhledával v historii staré příběhy, zajímavě a dramaticky osnoval zápletky tak, aby mohl výrazně vyjádřit zklamání nad lidskou i národní omezeností a touhu po snad navždy ztracených trvalých hodnotách. Zeyerovo dílo i jeho názory jsou plny protikladů. Měl neobyčejně bolestnou touhu po samotě a klidu a současně si přál účastnit se činného života.

První větší Zeyerovou prací je historický román **Ondřej Černyšev** (1875), příběh z ruského prostředí z konce 18. stol. Jeho titulní hrdina je jakýmsi předobrazem mnoha dalších postav Zeyerových prací; je to člověk, který ve víru světa se řídí víc citem než rozumem, který vlastní poslání hledá v ideální lásce a nadosobní službě vlasti. Dalším románem je příběh z rytířského světa staré Francie **Román o věrném přátelství Amise a Amila**. Od osmdesátých let se v Zeyerově tvorbě střídají prozaické příběhy ze vzdálených dob a krajů s velkými básnickými pracemi. Některé z nich tematicky vyrůstají z české národní minulosti, z národních mýtů a pověstí, jako např. kruh epických básní **Vyšehrad** nebo **Radúz a Mahulena**, či **Karlínská epopeja**. V devadesátých letech se především v próze výrazně projevuje Zeyerova myšlenková krize, vznikající z rozporu mezi básnickovými ideály a realitou současného českého společenského života. Jejím uměleckým výrazem je román **Jan Maria Plojhar**, deziluze pak vrcholí v románě **Dům U tonoucí hvězdy**.

ČESKÁ HISTORICKÁ A VENKOVSKÁ PRÓZA

Alois Jirásek

Zikmund Winter

Teréza Nováková

Karel Václav Rais

Vilém Mrštík

Alois Mrštík

V české literatuře doba prózy a zejména románu přichází později, až ve třetí čtvrtině 19. století, kdy se u nás začíná prozaik výrazně oddělovat od básníka. Česká próza té doby sice navazuje na starší díla Josefa Kajetána Tyla, Karla Sabiny, Jana Nerudy a Karoliny Světlé, plně se však rozvíjí ve dvou vyhraněných směrech, v okruhu prózy historické a prózy venkovské. Příčiny mimořádného zájmu české literatury o historickou a vesnickou problematiku můžeme hledat ve společenské oblasti. Politicky nesamostatný národ hledal pro svůj zápas oporu v národní minulosti. Obdobně tomu je i s venkovskou prózou. Svou úlohu tu jistě hraje skutečnost, že většina literárních tvůrců pocházela z venkova, který po celé 19. století doplňoval a rozmnožoval české obyvatelstvo v městech. Důležitější bude také to, že v pojetí uměleckých tvůrců si venkovský život v sobě uchoval víc zajímavých, česky uvědomělých typů, hodných uměleckého zpracování. Česká literatura však nebyla omezena jen na dvě uvedené tematické oblasti, existovala např. tematika pražská, v níž bylo pokračováno v námětech próz Jana Nerudy. Je také obtížné u většiny autorů přesně stanovit, do které oblasti patří, neboť mnozí psali své romány jak s venkovskou, tak i historickou tematikou (Alois Jirásek, Teréza Nováková aj.).

Nejvýraznějším představitelem realistické prózy s historickou tematikou je **ALOIS JIRÁSEK (1851-1930)**. Pocházel z řemeslnické rodiny v Hronově. Gymnázium studoval v Broumově a Hradci Králové, kde v r. 1871 maturoval. Po maturitě chtěl vstoupit na akademii výtvarných umění, ale nakonec se z existenčních důvodů rozhodl pro studium historie na filozofické fakultě. Záliba v malířství mu však zůstala, rád kreslil a měl i důvěrné přátele mezi výtvarníky, na prvním místě Mikoláše Alše. Po univerzitních studiích r. 1874 odešel do Litomyšle, kde působil jako středoškolský profesor. Tamější prostředí bohaté a kulturní tradice, zapůsobilo na Jirásku velmi silně a svůj vztah k Litomyšli vyjádřil v celé řadě literárních prací. R. 1888 odešel do Prahy, kde učil na gymnáziu v Žitné ulici. Z Prahy vyjížděl především na místa významných historických událostí, která chtěl poznat na vlastní oči. Za první světové války podepsal mezi prvními Manifest českých spisovatelů z května 1917, v němž se spisovatelé přihlásili k boji za samostatnost českého národa. Po r. 1918 se politickému životu však nevěnoval a nemocen žil v ústraní.

Byl prozaikem a dramatikem, i když svou literární činnost počal verši. Námětem jeho básní byl těžký život lidu rodného kraje, podobné náměty měly i první Jiráskovy povídky, sebrané později do knížky **Povídky z hor**. Po nich však už přichází u Jiráska ke slovu historie. Práce prvního tvůrčího období svými náměty tkví především v 18. stol., jako např. povídky **Na dvoře vévodském**, **Poklad** aj. Do tohoto prvního, možno říci přípravného období, patří však i jedna z Jiráskových nejlepších prací, povídka **Filozofská historie**, obraz života litomyšlské mládeže v bouřlivém roce 1848. V dalším Jiráskově tvůrčím období vzniká několik próz z doby pobělohorské, jako např. **Psohlavci** a **Skály**. V nich dozrává Jiráskova historická koncepce, opírající se o Palackého pojetí našich dějin. Současně s těmito pracemi vznikají i drobnější prózy, jako např. **Zernanka**, **Maryla** a především **Staré pověsti české**, soubor nejznámějších starších i novějších národních pověstí, virtuózně a sugestivně podaných. V posledním období vznikají pak velké práce, široké záběry dění v době husitské a v době národního obrození. První je trilogie **Mezi proudy**; líčící počátky husitství u nás. Vyvrcholení husitství pak líčí v románě **Proti všem**. Současně s touto látkou z doby 15. stol. Jirásek zpracovává i látku mladší, z počátků národního obrození rozsáhlý román **F. L. Věk**. Věk je jen nepatrně pozměněné jméno dobrušského obrozence F. L. Heka. Seznamuje čtenáře s událostmi konce 18. a začátku 19. století, josefínskou dobu, zrušením jezuitského řádu, počátky českého divadla, s rozvojem českého národního života, také s osobnostmi tehdejší Prahy. Od r. 1897 vycházejí jednotlivé díly dalšího velkého cyklu **U nás**. Konečně r. 1900 se objevuje první díl trilogie **Bratrstva**. Posledním dokončeným Jiráskovým románem je **Temno** z r. 1915, nedokončený zůstal **Husitský král**. Vedle historických prací napsal Jirásek několik próz a dramát ze současnosti, např. drobné prózy **Na ostrově**, vzpomínky **Z mých pamětí**, dramata ze soudobého vesnického života **Vojnarka** a **Otec**. Dodnes živá je jeho pohádková hra **Lucerna**.

Jirásek je nejvýraznější autor historických próz v naší literatuře 19. stol. Jeho dílo je nepochybně výchovného charakteru, je však nutné si uvědomit poplatnost obrozenecké době a palackého výkladu českých dějin.

Dalším autorem historických próz byl **ZIKMUND WINTER (1846-1912)**. Winter se proti Jiráskovi upjal k jedinému historickému období, k 16. a 17. století, kterému se Jirásek až na některé výjimky vyhýbal. Napsal jediný obsáhlý román **Mistr Kampanus**. Hlavní váha Wintrovy činnosti tkví v drobných prózách. Proti Jiráskovi, který byl především romanopiscem a vedle toho také historikem, byl Winter v první řadě historikem a autorem řady odborných publikací o české historii 16. a 17. stol. (např. **Kulturní obraz českých měst** aj.). Zpočátku Winter ve svých archívních studiích vyhledával zejména zajímavé příběhy, které jen málo upravoval. Postupně se však osvobozoval od přílišné dokumentárnosti a archívních zápisků užíval jako základnu pro svou tvůrčí práci. K nejlepším prózám z tohoto pozdějšího období patří povídky **Rozina Sebranec**, **Panečnice** a některé jiné. Tyto Wintrovy prózy, až na výjimečně šťastně končící Panečnici, se uzavírají tragicky. Winter je vynikající psycholog, jeho postavy jsou dokonalými studii rozvrácených duší mužů a žen, kteří se marně snaží vymanit z osudového sevření, do něhož byli přivedeni jak povahou, tak i společenskou determinací. Podobné rysy má i největší Wintrova próza, jeho jediný román **Mistr Kampanus** (1909). Je to monografické vyprávění životního příběhu českého vědce a básníka, rektora Karlovy univerzity, očitého svědka stavovského povstání, jeho pádu a prvních následků této porážky – Jana Campana Vodňanského. Kampanus byl skutečnou postavu (žil na začátku 17. stol.), Winter si však poněkud upravil jeho osudy v duchu své životní filozofie.

Mezi prozaiky s venkovskou tematikou řadíme na první místo **TERÉZU NOVÁKOVOU (1853 - 1912)**. Nováková pocházela z pražské poloněmecké rodiny (matka Němka, otec Čech). Znalost cizích jazyků jí umožňovala seznámit se s evropskými literaturami. Vlastenecké nadšení šedesátých let ji přivedlo k literatuře české. R. 1876 se provdala a odešla se svým manželem do Litomyšle. Zde Novákovou zaujala národopisná studia, pracovala tu v ženském hnutí a počala literárně tvořit. Po návratu do Prahy se dostala do blízkosti moderních uměleckých proudů. Kruté tragédie ve vlastní rodině ji učinily vnímavou pro cizí bolest. Poslední léta jejího života, která prožila střídavě mezi Prahou a východními Čechami (Proseč), jsou umělecky nejplodnější. Zemřela v Praze u svého syna, literárního historika Arne Nováka.

Po nevýrazných počátcích teprve v devadesátých letech dosáhla Nováková úspěchu uměleckým ztvárněním odpozorovaných typů vesnických mužů a žen okolí Litomyšle, a to nejprve v drobných, často sociálně vyhocených povídkách, sebraných později do knížky **Úlomky žuly**. Stejným způsobem Nováková postupovala v tvorbě pěti velkých románových prací z let 1895 až 1909, které tvoří vrchol jejího uměleckého díla, románů **Jan Jílek**, **Jiří Šmatlán**, **Na Librově gruntě**, **Děti čistého živého** a **Drašar**. Náměty románů jsou vesměs vzaty z historie východních Čech. Všechny hlavní postavy prací Novákové skutečné žily, spisovatelka načerpala o jejich životě a díle podrobné informace. Její hrdinové jsou vesměs ušlechtilí lidé, bojující podle svých možností za společenský pokrok. Nováková zásadně věří v možnost pokroku společnosti jako celku, je však přesvědčena, že tento pokrok není zadarmo. V jejím pojetí musí být tvrdě vybojován a jednotlivci, kteří se o něj nejvíc zasloužili, za něj draze platí svým osobním štěstím a někdy i životem.

Dalším takovým autorem východních Čech byl vedle Terézy Novákové **KAREL VÁCLAV RAIS (1859-1926)**. Rais se narodil v Lázních Bělohradě v chudé rodině drobného rolníka a tkalce. Vystudoval učitelský ústav v Jičíně, začal učit v Trhové Kamenici v Železných horách, později přešel do Hlinska a r. 1887 odešel do Prahy, kde už zůstal natrvalo, nakonec jako ředitel měšťanské školy na Vinohradech.

Počáteční Raisovy literární práce souvisejí s jeho učitelským povoláním. Od začátku osmdesátých let napsal množství historických obrázků pro mládež a příběhů, v nichž dětské hrdinové dokáží svou oddaností a upřímností pomáhat svému okolí. Svůj vlastní umělecký výraz nachází až v polovině osmdesátých let, plně se však projeví až počátkem let devadesátých, kdy v rychlém sledu za sebou vychází celá řada jeho povídek, sestavených do několika knižních souborů: **Výminkáři**, **Horské kořeny**, **Potměchut'**, **Rodiče a děti** a **Kalibův zločin**. Rais lépe než kdo jiný poznal těžký a tvrdý život na tehdejší vesnici, poznal, jak hmotná bída a na druhé straně touha po majetku a kořistnictví křiví lidské vztahy. Proto ho nejvíce vzrušovaly a dojímaly osudy těch, kdo se mohli nejméně bránit, dětí a zejména starých lidí. Chtěl by napravovat jejich osudy především citlivějším jednáním a hlubším porozuměním. V polovině devadesátých let napsal Rais několik idylických obrázků, těžících většinou z minulosti. Je to zejména román **Zapadlí vlastenci** (1894),

odehrávající se ve čtyřicátých letech v podhůří Krkonoš. Rais v něm vyslovil dík všem neznámým učitelům a kněžím, kteří na vesnicích šířili národní uvědomění a kulturu vůbec. Smutnou idylou by bylo možno nazvat román **Západ** (1898). Příběh románu je situován do horské vsi Českomoravské vysočiny Studence (skutečný název obce je Kameničky, známé z pobytu malíře Antonína Slavíčka). Poslední a největší Raisův román, **O ztraceném ševci** (1920), se odehrává opět na jazykovém pomezí v Podkrkonoší v době, kdy se zde vlivem německého kapitálu rozvíjí textilní průmysl. To přináší s sebou útlak sociální i národní.

O něco mladšího **VILÉMA MRŠTÍKA (1863-1912)** můžeme přiřadit k venkovským realistům především jako dramatika. Je sice podepsán se svým bratrem Aloisem na rozsáhlé kronice z moravské vesnice **Rok na vsi**, tu však patrně napsal **ALOIS MRŠTÍK**, který svého bratra jako autora připsal z pietních důvodů. Vilém tu patrně sehrál úlohu iniciátora a podněcovatele v práci. Z vlastních prozaických prací Viléma Mrštíka je na venkov situována jen **Pohádka máje**, která však, zejména v posledním znění, má dost daleko k prózám kritických realistů. Je to obraz citového vzplanutí dvou mladých lidí, odehrávající se v krásné moravské přírodě. Román **Santa Lucia** se odehrává v Praze. Vypráví drastický příběh moravského studenta, který pln důvěry přichází do Prahy. Velké město je však v Mrštíkově pojetí necitelné a lhostejné k osudu člověka a Mrštíkův hrdina marně umírá.

Mrštík byl nejen prozaik a dramatik, ale i kritik a od osmdesátých let jedním z nejbojovnějších průkopníků kritického realismu u nás. Propagoval realismus francouzský (obhajoval a vykládal např. E. Zolu) a později ještě s větším zaujetím realismus ruský, jehož největší díla, např. Tolstého *Vojnu a mír*, i překládal.

Do okruhu prací z vesnice plně patří drama **Maryša**, které Vilém Mrštík napsal společně s bratrem Aloisem Mrštíkem. Děj Maryši je historií ze slovácké vesnice. Na individuálním příběhu i odhaluje rozpornost tehdejšího života na vsi. Venkovská dívka je donucena vzdát se svého milého a provdat se za zámožného vdovce. Avšak podle Mrštíkova názoru nelze takto z majetkových důvodů s člověkem beztrestně manipulovat. Manželství je nešťastné a celý závěr hry neobyčejně krutý. Premiéra Maryši byla na Národním divadle dlouho odkládána a nakonec se uskutečnila pouze v odpoledním lidovém představení. Její stálá přítomnost v repertoáru našich divadel dala však plně za pravdu těm, kteří v ní už tehdy viděli vyvrcholení snah o české realistické drama.

ČESKÁ LITERATURA NA PŘELOMU STOLETÍ (ČESKÁ MODERNA)

Josef Svatopluk Machar

Antonín Sova

Petr Bezruč

Fráňa Šrámek

Karel Toman

František Xaver Šalda

Nespokojenost se stavem společnosti, která procházela celou Evropou, provázely v české literatuře navíc zvláštní okolnosti. Nebyl dovršen zápas o svobodu národa, a stále více se projevoval rozpor mezi realitou a nenaplněnými ideály. Určitým projevem byl tzv. boj o pravost Rukopisů královédvorského a zelenohorského. Tento spor se týkal ovšem především české vědy a také žurnalistiky. Mnohem „literárnější“ charakter mělo vystoupení autorů Manifestu české moderny. Toto provolání, otištěné r.1895 v časopisu *Rozhledy* podepsala řada mladých umělců a politiků, jeho hlavními autory byli básník a prozaik **J. S. Machar** a kritik **F. X. Šalda**. V literatuře se tak začaly projevovaly nové umělecké směry, především symbolismus a impresionismus.

JOSEF SVATOPLUK MACHAR (1864-1942) byl první, kdo polemicky vystoupil proti dosavadní české poezii a proti morálce tehdejší společnosti. Jeho vystoupení bylo na tehdejší poměry nebyvale prudké, získal si jím nejen množství nepřátel, ale i značný počet věrných stoupenců.

Z jeho vlastní básnické tvorby jsou známy sbírky básní **Confiteor**, **Zde by měly kvést růže**, **Tristium Vindobona**. Machar nejdřív odmítá vše, co ho obklopuje, avšak tato jen kritická pozice ho neuspokojuje a hledá nějaký životní klad, který nakonec nalézá v antickém starověku rozsáhlým cyklem **Svědomy věků**. Láska k antice, především k Římu, ho pak neopouští po celý život, i když ostatní jeho názory se

podstatně proměňují. Tomu odpovídá i jeho působení v různých funkcích přes vysokého vojenského hodnostáře až k nevrhlému pravicovému kritikovi Československé republiky.

Macharovým vrstevníkem a jedním z nejvýznamnějších básníků generace devadesátých let je **ANTONÍN SOVA (1861-1926)**. Byl synem venkovského učitele. Po maturitě studoval v Praze práva, pak byl úředníkem pražského magistrátu a nakonec se stal ředitelem Městské knihovny. Sova bývá označován za básníka českého impresionismu a symbolismu. Jako impresionistické, vycházející z konkrétního vizuálního dojmu, jsou označovány především sbírky přírodní lyriky **Květy intimních nálad, Z mého kraje**; v nich jako by Sova unikl z bolestných konfliktů doby do rodné jihočeské krajiny. Výrazně symbolickými, bohatě obraznými jsou básnické sbírky z posledních let 19. století, **Zlomená duše** a **Vybouřené smutky**. Později si vytváří jakousi neurčitou představu budoucí společnosti, nastupuje romantismus činu a patos aktivního boje. Charakteristická je v tomto smyslu sbírka **Dobrodružství odvahy**. Vedle této společensky angažované lyriky píše Sova i milostnou a přírodní lyriku, v níž se jako hra protikladů objevuje touha po samotě i strach z ní, víra v milostné štěstí i obavy a skepse. V posledních letech svého života píše těžce nemocný básník promyšlenou reflexivní i přírodní lyriku, podnícenou posledním návratem do rodného kraje.

Významné místo v české literatuře na přelomu století zaujímá dílo **PETRA BEZRUČE (1867-1958)**. Vynořilo se tak rychle, že se na první pohled vymykalo souvislostem se všemi literárními proudy, a stejně tak, překvapivě bylo ukončeno, i když se Bezruč čas od času přihlásil novou básní (nejcennější a nejrozsáhlejší z nich je **Stužkonoska modrá**).

Petr Bezruč (vl. jménem Vladimír Vašek) je synem známého slezského národního buditele Antonína Vaška. Studoval gymnázium v Brně a klasickou filologii v Praze. Nedostudoval však a stal se úředníkem nádražní pošty. Pro vznik životního díla měl největší význam pobyt v Místku, kde poznal národnostní i sociální poměry tamějšího kraje. Bez významu patrně nebyl ani milostný vztah, jež v těchto letech prožil. Jádro jediné Bezručovy básnické sbírky **Slezské písně** vzniklo však zřejmě později, v letech 1899 a 1900, kdy Bezruč těžce onemocněl a počal posílat jednotlivé básně redaktoru Času Janu Herbenovi, který je ihned otiskoval, aniž věděl, kdo je jejich autorem. Po prozrazení pseudonymu zakázal Bezruč další publikaci svých veršů a teprve r.1903 dovolil vydání Slezského čísla a r.1909 poprvé vyšla jeho knížka pod názvem Slezské písně. Slezské písně jsou jedinečnou básnickou sbírkou v celé české poezii.

Výrazným představitelem mladší umělecké generace devadesátých let byl **FRÁŇA ŠRÁMEK (1877-1952)**, básník, prozaik, dramatik i publicista. Narodil se v Sobotce, stěhoval se s rodiči po různých místech v Čechách, z nich nejmilejší mu zůstal rodný kraj a Písek. Začal studovat práva, ale po návratu z vojny se plně věnoval literatuře a spolupracoval s anarchistickým hnutím. Pro protimilitaristické projevy byl několikrát vězněn. Celou první světovou válku strávil na různých frontách. Po válce zanechal politické aktivity a sblížil se nejvíce s okruhem spisovatelů kolem Karla Čapka.

Mladistvá touha po citovém štěstí a radostných prožitcích smyslů však narážela na konvence měšťáckého světa, na násilí a z něj plynoucí války. První knížka **Života bído, přec tě mám rád** vyjadřovala ve svých básních jak trýzeň citových a milostných krizí, tak i motivy lidské bídy a ztroskotání. Sbírkou **Splav** vyznívá jako oslava pozemského bytí, opojení životem a přírodou. Ze stejné doby je a obdobnou myšlenkovou náplň má i hra **Léto**, příběh citových zmatků mladého chlapce, odehrávající se za horkého letního večera v krásné přírodní scenérii. Do tohoto okruhu prací patří i o něco starší Šrámkův román **Stříbrný vítr**. V něm se sice Šrámek loučí s pošetilostmi mládí, stále však stojí na jeho straně. Po první světové válce se vyznění Šrámkových prací mění. Napíše ještě román **Tělo**, oslavující tělesnou lásku, ale vyjádřením této proměny je především drama **Měsíc nad řekou**, melancholická tragikomedie o prchavosti mládí i usmířením nad plynoucím časem.

Jeho vrstevníkem je **KAREL TOMAN (1877-1946)**, jeden z básníků tzv. mladší generace devadesátých let. Karel Toman (vl. jménem Antonín Bernášek) pocházel z rolnické rodiny. Nedokončil studium práv, střídal různá místa úřednická a redaktorská. Mnoho cestoval, především pěšky, po západní Evropě. Po první světové válce byl zaměstnán v knihovně Národního shromáždění.

Toman byl především lyrik, ve svém díle nesmírně úsporně vyjádřil vzpouru člověka na přelomu století, odpor k obklopující ho společnosti, ale i touhu po životním kladu a lásku k rodné zemi. Všechny Tomanovy rozsahem nevelké sbírky, počínaje bolestně zjitřeným **Torzem života** a **Melancholickou poutí** a konče

vyrovnaným **Stoletým kalendářem**, jsou plny bohaté konkrétní obraznosti, hlubokého uvažování o životě a jedinečně využívají zvukových a melodických hodnot českého jazyka.

Mezi další autory patří i anarchista **VIKTOR DYK (1877-1931)**, autor rozervaných protispolečenských sbírek **A porta inferi (Před branou pekla)** a **Satiry a sarkasmy**. V průběhu první světové války dochází k vyrovnání básníka a další sbírky vyjadřují usmíření a rovnováhu (**Lehké a těžké kroky, Anebo, Okno**). Dykova lyrika vyvrcholila sbírkou **Devátá vlna**, v níž jako by předpovídal blížící se smrt. Úspěchu dosáhl také svými dramaty, především hrou **Zmoudření Dona Quijota**. Umělecky nejvyspělejší prózou je pak novela **Krysař**, v níž výborným způsobem zpracoval známou německou pověst o krysaři z Hammeln, jenž se mstí na lidech, kteří, jak bývá zvykem, nedodrželi slovo. Zklamaný a rozlícený krysař nechává celé město, stejně jako krátce před tím krysy, zahynout.

Filosofickým duchem české moderny se stal **OTOKAR BŘEZINA (1868-1929)**, vlastním jménem Václav Jebavý. Březinovo dílo je prostoupeno osobní bolestí a nejistotou. Obrací se do vlastního nitra, stejně jako k tajemným dálkám, vesmíru a smrti. Základem jeho básní je bohatství metafor a symbolických obrazů. Sbírkou: **Tajemné dálky, Svítání na západě, Větry od pólů, Stavitelé chrámu, Ruce**.

Podobně filosoficky zaměřený je egocentrický myslitel **LADISLAV KLÍMA**, který ve svém díle provokuje nekonvenčním myšlením a téměř nečeským subjektivním pohledem na svět a na českého člověka. Z jeho rozsáhlé prozaické tvorby, v níž se mísí filosofické hodnocení světa a bizarní příběh lze zmínit především **Utrpení knížete Sternenhocha, Vteřina a věčnost, či Slavnou Nemesis**.

Dekadenci (reakci umělců na celkový úpadek společnosti a mravních hodnot) zastupuje dvojice jemných subjektivních lyriků **JIRÍ KARÁSEK ZE LVOVIC** a **KAREL HLAVÁČEK (Pozdě k ránu, Mstivá kantiléna)**. Mezi buřiče a anarchisty také patří **STANISLAV KOSTKA NEUMANN, JIRÍ MAHEN, JAROSLAV HAŠEK** a **FRANTIŠEK GELLNER**. Významná i naturalismus **KARLA MATĚJE ČAPKA - CHODA (Kašpar Lén mstitel, Turbina)** a **ANNY MARIÍ TILSCHOVÉ. (Alma Mater, Fany aj.)**

Lze říci, že literatura České moderny započala skutečně moderní literární tvorbu českých autorů, která se důsledně snažila především o umělecké vyjádření, nikoli pouhé národní obrození. Tím se zásadně odlišovala od předchozích generací autorů a vytvořila tak základ světoznámých českých autorů 20.století.

LITERATURA STOLETÍ DVOU SVĚTOVÝCH VÁLEK

1. POLOVINA 20. STOLETÍ

1. polovina 20. století je především ve znamení 2 světových válek a s nimi souvisejícími totalitními systémy v Evropě – komunistickým, nacistickým a fašistickým. Tvorba spisovatelů odráží z velké části i reakci na tato uspořádání společnosti.

První světová válka znamenala katastrofický zlom ve vývoji tehdejšího kapitalismu i dosavadních politických programů. Ukázalo se také, že vymoženosti techniky je možno snadno zneužít. Zklamala také oficiální česká politika, která zůstala loajální k Vídni. Teprve v průběhu války, která od základu zpřevracela celou Evropu, se začala zřetelněji rýsovat cesta k vyřešení národních problémů. Živelný odpor proti válce a proti habsburské monarchii se měnil v naději na státní nezávislost. Těmto náladám vyšel vstříc Manifest českých spisovatelů, kteří 17. května 1917 vystoupili s projevem adresovaným Českému poselstvu na říšské radě. Více jak 200 umělců žádalo na českých poslancích, aby v době, kdy se bude rozhodovat o budoucnosti evropských národů, se co nejrozhodněji zastali českých práv a požadavků. Události pak pokračovaly překotným způsobem. Po porážce Německa i Rakousko-Uherska dochází 28. října 1918 k vyhlášení samostatného česko-slovenského státu. Tato skutečnost byla přijata s obecným nadšením a nadějemi. K rozvoji došlo i v samostatné české a slovenské literární tvorbě. Ta byla po tvůrčí umělecké stránce značně různorodá.

Vnitřní členění meziválečné literatury je dost obtížné, meziválečné období je poměrně krátké, většina významných autorů svým dílem prochází celým obdobím. Přesto existují určité příznaky, které umožňují charakterizovat menší časové úseky. Třicátá léta sice znamenají určitou normalizaci poměrů, na druhé straně však je tento stav okamžitě narušován, nejprve velkou hospodářskou krizí a ještě silněji nástupem nacismu, který na počátku třicátých let ovládá sousední Německo.

Typické jsou dva základní charakteristické rysy české literatury mezi světovými válkami:

- Určité provázanost autorů s politickými událostmi, či přímo stranami.
- Rozrůzněnost směrů a proudů (spisovatelé realisté, příslušníci nejmladší nastupující generace, která se profilovala z části jako tvůrci tzv. proletářské poezie, části jako tzv. poetisté, surrealistická skupina, autoři prózy psychologicky zaměřené, experimentující, stejně jako katolicky orientovaná tvorba, či tvorba zaměřená na historii či venkov).

ČESKÁ POEZIE MEZI DVĚMA SVĚTOVÝMI VÁLKAMI

Jiří Wolker

Josef Hora

Jaroslav Seifert

Konstantin Biebl

Vítězslav Nezval

František Halas

Jiří Orten

Vladimír Holan

František Hrubín

Jakub Deml

Typické pro českou poezii 1. poloviny 20. století je rozrůzněnost, která ale u většiny autorů kráčela spolu s politickou angažovaností (Proletářské poezie, socialistická tvorba). Výrazným vkladem do světové literatury pak byla především tvorba surrealistů a poetistů – ryze českým básnickým fenoménem).

K rozvoji Proletářské poezie přispěla celá řada básníků i prozaiků, z nich byl nejstarším **JOSEF HORA** (1891-1945), který měl na počátku dvacátých let úlohu jakéhosi učitele. Pocházel z rolnické rodiny v Dobříni u Roudnice. Studoval práva v Praze, ale po studiu se věnoval jen novinářství a literatuře. Byl básníkem, prozaikem i literárním kritikem, základní význam v jeho díle má však poezie. Jeho první knížka veršů pochází z doby počátku první světové války. První poválečná sbírka **Strom v květu** je nesena dobovým vitalismem, radujícím se z přežití válečných hrůz. Po této sbírce vydává Hora rychle za sebou tři sbírky proletářské poezie **Pracující den** (1920), **Srdce a vřava světa** (1922) a **Bouřlivé jaro** (1923). Přelomem v Horově poezii je sbírka **Itálie**, případně sbírka **Struny ve větru** (1927). Zde a v dalších knížkách se objevuje motiv času, Horova poezie se zvnějškuje, stává se subjektivní a křehkou. To se plně projevuje v **Máchovských variacích** (1936), vydaných ke stému výročí smrti K. H. Máchy. Vědomí tradice a lásky k rodné zemi prolíná poslední Horovy sbírky **Domov** a **Jan houslista**.

Horova literární činnost byla všestranná a neomezovala se jen na poezii, významná je i jeho práce literárně kritická, publicistická, mimořádně významná pak i činnost překladatelská (Puškinův Eugen Oněgin, Lermontovův Démon aj.).

Za nejvýznamnějšího představitele proletářské poezie je považován **JIRÍ WOLKER** (1900-1924). Narodil se v prostějovské měšťanské rodině, v Praze studoval práva a seznámil se zde s řadou mladých umělců. První verše psal již na gymnáziu, je na nich vidět silný zážitek z četby dekadentních autorů. Později se orientoval k lyrice odmítající válku ve jménu pokorného srdce a vůle k sbratření všech lidí i všech věcí. O

tuto představu se opírá první Wolkrova sbírka **Host do domu** (1921), která je jasným dokladem přechodu básníka od vlastního nitra k vnějšímu světu. Mínil, že pokorou lze změnit svět tak, aby byl všem milý a aby v něm vládla družnost a harmonie. Do sbírky Host do domu byla po Wolkrově smrti přičleněna báseň **Svatý Kopeček**. Tato rozsáhlá skladba, psaná pod vlivem Pásma francouzského básníka Apollinaira, je svéráznou autobiografií. Wolker v řadě obrázků přehlíží své dětství a mládí. Zpovídá se ze svého vztahu ke světu a vypráví o svém politickém vyhraňování. O dalším posunu básníka vypovídá druhá sbírka **Těžká hodina** (1922). Wolker se obrací k lidským i sociálním konfliktům, což vyvrcholilo v sociálních baladách (např. **Balada o očích topičových**). Podobný charakter má i jeho prozaická tvorba, např. **O milionáři, který ukradl slunce**.

Druhým nejvýraznějším představitelem mladé básnické generace je **JAROSLAV SEIFERT** (1901-1986), náš dosud jediný nositel Nobelovy ceny za literaturu (1985), začínající jako autor **Proletářské poezie**, který později přechází k **Poetismu**. Jako rodák z proletářského předměstí Prahy-Žižkova měl přirozeně blízko k pocitům velkoměstského dítěte včetně opojení z moderní techniky. Revoluce se v jeho uměleckých představách stávala radostnou událostí, která splní touhy chudých po štěstí. Tak je tomu v Seifertově prvních sbírkách **Město v slzách** (1921) a **Samá láska**. Ve dvacátých letech opouští proletářskou poezii, přiklání se k poetismu vlastní cestou básnického zobrazení všední skutečnosti a především žen a lásky. Dokladem je například sbírka **Na vlnách TSF** (1925), **Slavík zpívá špatně** (reakce na pobyt v SSSR). Po poetistickém období přichází a dlouhou dobu trvá období, kdy Seifert píše pravidelné melodické verše, vycházející ze vzpomínek na dobu dětství a vytvářející fiktivní, trochu melancholický svět. Tato situace přetrvává i dobu druhé světové války a trvá i po ní. Tak je tomu například ve sbírkách **Ruce Venušiny** (1936), **Kamenný most** (1944) i **Šel malíř chudě do světa** (1949). V šedesátých a sedmdesátých letech opouští Seifert harmonickou formu a obsah svých básní převádí do reflexivní roviny. Verše se stávají nepatetickými obrazy uprostřed proudícího života, jak je tomu například ve sbírkách **Koncert na ostrově**, **Odlévání zvonů**, **Halleyova kometa**, **Deštník z Piccadilly**, **Morový sloup** (1981) i jinde. Zajímavá je také kniha vzpomínek **Všecky krásy světa**.

Vůdčím představitelem Poetismu byl **VÍTĚZSLAV NEZVAL** (1900-1958). Počátky Nezvalovy tvorby spadají hluboko do dvacátých let, kdy přichází po maturitě a krátkém studiu v Brně do Prahy. Avšak ani v Praze nedostudoval, stal se nezávislým spisovatelem. Spřátelil se s mnoha umělci, účastnil se kulturního i politického dění u nás a jeho význam jako umělce neustále rostl. Jako osobitý básník se představil první sbírkou **Most** (1922), čerpající ze zážitků dětství a mládí.

Brzy nato se sblížil s mladými umělci z Devětsilu (Karel Teige), směřujícím tehdy již k poetismu, a stal se vůdčí osobností tohoto sdružení. Cílem tohoto hnutí bylo zbavit poezii ideologie a účelnosti, kdy jedinou její úlohou je „**býti básní, hrou obrazotvornosti, květem koruny života**“. Jeho druhá knížka **Pantomima** (1924) byla vlastně programovým manifestem tohoto směru. Pantomima je složitý celek, skládá se z drobných hříček, divadelních a pantomimických scének, básnických manifestů i programových citátů. Příznačná pro tehdejšího Nezvala je báseň **Podivuhodný kouzelník**. Toto Nezvalovo tvůrčí období vrcholí souborem **Básně noci** (1930). Základem tohoto souboru je básnická skladba **Akrobat**, podobenství o osudu poezie v současném světě. Na ni navazuje báseň **Edison**, oslava tvůrčí práce a vynalézání, v níž se střídá dvojí atmosféra, radostná, optimisticky vyjadřující odvahu, a současně i atmosféra úzkosti a stesku.

V třicátých letech se Nezvalova tvorba rozbíhá několika směry. Časté jsou, v tehdejších sbírkách hravě fantazijní motivy, odrážející zálibu v bizarních předmětech a v citovém imaginárním životě člověka. Důležitým mezníkem je jeho setkání se surrealismem (básnickém směru, stavějícímu především na psychickém automatismu), hlavně pod vlivem jeho francouzských představitelů. Píše sbírky **Žena v množném čísle**, **Praha s prsty deště**, **Absolutní hrobař**. V r. 1938 se Nezval rozešel se surrealistickou skupinou, neboť bezprostřední ohrožení republiky mobilizovalo básníka na obranu státu. Charakteristická je v tomto smyslu kniha **Pět minut za městem** (1940). Neobyčejným Nezvalovým úspěchem této doby bylo i jevištní přebásnění románu francouzského spisovatele Prévosta, **Manon Lescaut** (lesko), **Tři mušketýři**, **Schovávaná na schodech**. Po druhé světové válce se Nezval stává jedním z nejvýznamnějších umělců komunistické tvorby. Zapomněl na své nejlepší básnické období před 2.světovou válkou a svou tvorbou i politickými postoji se stal smutným služebníkem totalitní moci.

Významným představitelem poetismu je také **KONSTANTIN BIEBL** (1898-1951), autor sbírek **S lodí, jež dováží čaj a kávu**, **Zloděj z Bagdadu**, **Zlatými řetězy**, **Nový Ikaros**, **Nebe, peklo, ráj** a dalších. K vývoji

poetismu přispěl především svými experimenty, slovními hříčkami a obrazností, kterou čerpal především ze svých cest do Orientu a hlavně Jávvy. Později se stal i vůdčí osobností českého surrealismu. Po druhé světové válce nepodlehł módnímu socialistickému schematismu a stále lpěl na pro něj typické vybroušené symbolické řeči, plné metafor. Stál tak poněkud osamocen.

Básníkem Poetistou, byť poněkud jiného charakteru, byl **FRANTIŠEK HALAS** (1901-1949). Syn brněnského dělníka, socialisty stejného jména, prožil své dětství v hrůzné bídě a otřesech první světové války. Z nich pocházel i Halasův tragický životní pocit, stálý svár života a představy smrti a nicoty. Tento pocit byl však provázen úpornou snahou po jeho překonání a úsilím sladit uměleckou tvorbu s občanským postojem. Halas ve svém uměleckém vývoji sice prošel vlivem proletářské poezie a poetismu, jak je zřejmé z jeho prvotiny **Sépie** (1927), avšak již od další sbírky **Kohout plaší smrt** uplatňuje osobité vidění světa. Halase nepřetržitě znepokojovaly otázky smyslu života a smrti, pochyby o účelu vlastní tvorby a jejím poslání, což vše mělo motivaci v zážitcích z dětství a vzpomínkách na matčinu smrt. Básník klade sice velký důraz na básnický obraz a metaforu, avšak všude u něho dochází k silnému významovému napětí, k složitému spojování protikladných představ. Z toho všeho vzniká dojem nemelodičnosti a přerývanosti verše. Tyto překonává sbírkami **Tvář** a **Hořec**. Přes tyto své vlastnosti byl schopen vytvořit i básně reagující na ohrožení ČSR před 2.světovou válkou i na okupaci. Sbírkou **Dokořán** a **Torzo naděje** (1938), v níž básník nalézal důvěru a naději v přimknutí k rodné zemi, k jejímu lidu a k jeho minulosti. Obdobným patosem jsou nesené Halasovy sbírky z doby války, **Naše paní Božena Němcová** (1940) a často jinotajné **Ladění** (1942). Po osvobození, které Halas uvítal básní Barikáda, píše dále verše společensky angažované, jeho poslední sbírka je příznačně nazvaná **V řadě** (1948), avšak nikdy, zřejmě pod vlivem celého svého předcházejícího uměleckého vývoje a stále živých životních zkušeností, nepropadá pocitu zjednodušování. Až za osm let po básnické smrti, v době částečného politického uvolnění, vychází Halasova poslední básnická sbírka **A co?** (1957). V ní se prolíná vědomí odpovědnosti za osud společnosti s tragickým pocitem pramenícím z poválečného totalitního vývoje naší země.

Z dalších významných básníků je nutné se zmínit o **Jakubu Demlovi**, **Jiřím Ortenovi**, **Vladimíru Holanovi** a **Františku Hrubínovi**.

Mezi českými autory hledal **JAKUB DEML** (1878-1961), stejně jako Jan Zahradníček a další katolicky orientovaní autoři, oporu své existence v ideách náboženských. Jakub Deml používá ve své tvorbě surrealistickou metodu psychického automatismu spojeného s volnou imaginací (obrazotvorností). Dává přednost záznamu svých snů, které vysvětluje jako zjevení. Díky této své obrazotvornosti a neklidu se mnohokrát dostává do rozporu s duchovní hierarchií (které jako kněz musí dodržovat), tak i se světskou mocí, dosahuje tím ale výrazného citového účinku. Mezi nejvýraznější díla patří **Hrad smrti**, **Miriam**, **Moji přátelé**, **Můj očištěc**, **Tanec smrti**, **Zapomenuté světlo**.

Nadějí nejmladší básnické generace před druhou světovou válkou a na počátku okupace byl **JIŘÍ ORTEN**, vl.jménem Ohrenstein (1919-1941). Ve svých počátcích vyšel z lyriky Halasovy, s níž sdílel pesimismus, u něho ještě živý úzkost z ohroženého židovství. Jeho umělecký vývoj je zkoncentrován do tří čtyř let, kdy vydal čtyři básnické sbírky – **Čítanka jaro** (1939), **Cesta mrazu**, **Jeremiášův pláč**, **Ohnice** (1941). Všechny sbírky jsou nesené stejnou notou – osamocenost a úzkost autora.

Podobně jako František Halas, hledá nové neotřelé básnické obrazy i **VLADIMÍR HOLAN** (1905-1980). I u něj převažuje tragický pocit života, symbolistické a poetické hříčky. Z rozsáhlé tvorby lze uvést jenom zlomek – **Triumf smrti** (1930), **Vanutí**, **Oblouk**, **Záhřmotí** (1940), **Panychida** (1945), **Noc s Hamletem**, **Smrt a sen a olovo** (1966).

Dlouhou cestou hledání prošel **FRANTIŠEK HRUBÍN** (1910-1971). Jeho předválečná tvorba vyjadřovala spíše soucit s trpícími, po válce vycházejí **Chléb s ocelí** a **Jobova noc**, **Nesmírný krásný život**, **Hirošima**, v nichž dochází ke střídání optimistických veršů s pocitem hluboké deprese. Po sérii drobných sbírek vydává stěžejní lyrické skladby a dramata – **Srpnová neděle** (1958), **Křišťálová noc** (1961), **Romance pro křídlovku** (1962). Pozoruhodná je i jeho prozaická **Zlatá reneta** (1964) – vzpomínková novela o návratu do kraje svého mládí.

Hrubín proslul také svou tvorbou pro děti – **Říkejte si se mnou**, **Říkejte si pohádky**, **Dvakrát sedm pohádek**.

ČESKÁ PRÓZA MEZI DVĚMA SVĚTOVÝMI VÁLKAMI

Ivan Olbracht

Jaroslav Hašek

Karel Čapek

Vladislav Vančura

Václav Řezáč

Jaroslav Havlíček

Eduard Bass

Karel Poláček

V oblasti prózy se výrazně projeví autoři realistické, sociálně orientované, socialistické, katolické, historické, venkovské, psychologické i experimentální tvorby. Pro naši potřebu se zmíníme pouze o nejvýraznějších osobnostech.

IVAN OLBRACHT (1882-1952), vlastním jménem Kamil Zeman, byl synem spisovatele Antala Staška. Studoval původně práva, později filozofii, studia však nedokončil a stal se novinářem. Byl redaktorem sociálně demokratických novin ve Vídni, později, od jejího založení, pracoval v KSČ, na protest proti její bolševizaci Klementem Gottwaldem v roce 1929 spolu s 20 dalšími spisovateli z KSČ vystoupil. Začínal jako autor fejetonů, psal také verše a pokoušel se i o drama. Jeho první knížka **O zlých samotářích** (1913) obsahuje tři povídky ze života lidí žijících na okraji společnosti, tuláků a komediantů. Podobné postavy se objevovaly i u jiných autorů, Olbracht byl však ve své tvorbě neobyčejně osobitý. K postavám vnitřně osamoceným se Olbracht vracel i v dalších pracích (**Žalář nejtemnější**). Významný je jeho velký společenský román **Podivné přátelství herce Jesenia** (1919), jímž reagoval na hlubokou duchovní krizi způsobenou první světovou válkou. Román se odehrává v pražském uměleckém prostředí a výrazně se v něm objevuje dvojnický motiv. Po vzniku samostatného státu se Olbracht podílel na řešení aktuálních politických problémů doby, především prostřednictvím své tvorby. Do této souvislosti patří tři svazky reportáží **Obrazy ze soudobého Ruska** (1920 až 1921, později nazvané Cesta za poznáním). Snahou dát čtenářům politické poučení je nesen jeho román **Anna proletářka**. V třicátých letech, kdy Olbracht přestal být redaktorem, věnoval se intenzivně beletrii. Překládal z němčiny a hlavně našel novou tematickou oblast pro svou literární práci v tehdejší Podkarpatské Rusi. Několikrát navštívil tuto zem, přitahovala ho krása přírody, drastická bída obyvatel i spletité společenské poměry. Překvapila ho i existence prastarých mýtů a legend. Z hlubokého poznání Podkarpatské Rusi výtěžil několik žánrově odlišných knih, reportáže **Hory a staletí**, román **Nikola Šuhaj loupežník** (1933) a knihu povídek **Golet v údolí** (1937). Za okupace nemohl Olbracht vydávat nové práce. Svou pozornost proto obrátil ke starým klasickým dílům a převyprávěl některé příběhy, zejména pro mládež. Tak parafrázi bible vznikly **Biblické příběhy**, parafrázi starých českých kronik kniha **Ze starých letopisů**. Nové původní práce Olbracht již nepsal, přepracovával a upravoval svá starší díla.

Ze stejné generace jako I.Olbracht je i další velký český prozaik, jehož dílo vrcholí v prvních letech samostatného státu. Je jím **JAROSLAV HAŠEK** (1883-1923), opilec, anarchista a věčný tulák, autor známého románu o dobrém vojáku Švejkovi. Literárně začal tvořit začátkem století. Po nezdařených studiích se učil drogistou, později se živil jen novinářstvím (redaktor **Světů zvířat**) a literaturou. Rád se toulal nejen po Čechách, ale i po sousedních zemích. Základem Haškových próz byly konkrétní postřehy a skutečné zážitky. Už v těchto prvních povídkách se začíná rýsovat postava lidového chytráka, která posléze vykryštovala v typ Švejka. Hašek nenáviděl přetvářku a sentimentalitu, ironicky reagoval na dojemně sladkobolné sociální verše, ale i na politiku stran. Jakousi parodií na celý tehdejší politický život je založení Strany mírného pokroku v mezích zákona, s níž kandidoval do Říšského sněmu. Stanovy, ale i další příběhy spjaté s touto stranou jsou obsahem prózy **Dějiny strany mírného pokroku v mezích zákona**. Už před první světovou válkou se v Haškových pracích objevuje postava Švejka. Znovu se k ní vrátil za války, kdy jako redaktor legionářského časopisu napsal povídku **Dobry voják Švejk v zajetí**. Brzy nato se Hašek s

legiemi rozešel a vstoupil do Rudé armády. Pracoval jako organizátor a novinář a zanechal svých starých bohémských zvyků (přestal pít). V r.1920 se vrátil do Československa a vše vešlo do starých kolejí bohémského tuláctví. Avšak ze světové války si přinesl Hašek velkolepý plán napsat osudy prostého člověka, který si ve válečném běsnění snaží zachránit vlastní zdravou kůži. Tak vzniklo dílo **Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války**. Práce začala vycházet v sešitech v březnu 1921, na počátku roku 1923 však autor zemřel, románová kronika dospěla pouze ke čtvrtému dílu, který zůstal nedopsán. V té části, která byla napsána, líčí Hašek osudy svého hrdiny od počátku války, jak je prožívá v Praze a v dalších českých a maďarských městech až na haličské frontě. V románu vystupuje řada postav nejružnějšího společenského zařazení; konfrontováním jejich postojů zesměšňuje Hašek vše, co reprezentuje moc a státní autoritu, a dává věcem i jejich přirozenou míru a váhu. Hlavním oponentem nesmyslného ničení životů je Švejk sám. Svým jednáním a svými řečmi, plnými komických příkladů ze života, podivných příběhů, anekdot a černého humoru se vždy dokáže vymanit z tlaku událostí.

KAREL ČAPEK (1890-1938) začal literárně tvořit mnohem dříve, už před první světovou válkou. Syn lékaře, vystudoval v Praze filozofii. Významný byl pro něho pobyt v Paříži, kde byl společně s bratrem Josefem. Byl jedním z nejbojovnějších obránců moderních směrů, jedním z iniciátorů **Almanachu na rok 1914**. Za první světové války byl chovatelem, později novinářem, od roku 1921 redaktorem Lidových novin. Významně se podílel na vytváření kultury první republiky.

První prózy začal Karel Čapek psát společně s bratrem Josefem (**Zářivé hlubiny, Krakonošova zahrada**). Jeho první samostatné práce vznikaly už za první světové války (**Boží muka, Trapné povídky**) a byly válkou silně ovlivněny. Válka, nesmyslná z hlediska jedince, učinila pochybnými všechny současné hodnoty. Čapek je skeptický, přesto se však úporně snaží odhalit smysl života. V dvacátých letech začalo Čapkovo nejpłodnější období dramatické. První jeho hrou byl **Loupežník**, jehož náčrt vznikl už před první světovou válkou. Válkou byla ovlivněna utopická hra **RUR**, varovná výstraha před zmechanizováním člověka, před pouhou honbou za prospěchem. Utopický námět má i drama **Věc Makropulos**; Čapek v něm odmítá radikální proměnu současného stavu (jde o maximální prodloužení lidského života), který přináší podle jeho názoru daleko víc utrpení než prospěchu. Fantastický námět mají i další romány **Továrna na Absolutno** (1922), či **Krakatit** (1924), který vyznívá jako varování před zneužitím převratných vynálezů, v symbolické rovině je ale Krakatit výrazem lidského zla obecně. Čapek často využíval rozmanitých uměleckých postupů. Dokázal to například cyklem detektivních příběhů shrnutých do dvou knih **Povídky z jedné kapsy a Povídky z druhé kapsy** (1929). Charakteristické pro tyto prózy bylo spojení dějového příběhu s otázkou, jak člověk pozná, jaké jsou mravní hodnoty jeho života. Tyto komplikované závěry byly pak dovršeny ve třech románech z let 1933 -1934 - **Hordubal, Povětroň a Obyčejný život**. V těchto prózách Čapek vykládá lidské osudy z různých hledisek a dospívá k myšlence nejružnějšího výkladu lidské osobnosti, nemožnosti dopátrat se pravdy, a tím téměř nemožnosti člověka hodnotit chování druhého. Po trilogiích Čapek pateticky protestuje proti fašismu a nastupujícímu německému nacismu. Prvním dílem tohoto druhu je **Válka s mloky**, opět román s utopickým námětem. Mloci, obdoba robotů, žijí jako bezduší tvorové zneužívaní k jakýmkoliv cílům. Dalším takovým dílem je drama **Bílá nemoc**, v němž zdůrazňuje, že nestačí jen pozorovat a komentovat, ale že je nutno i jednat. V posledním dramatu **Matka** (1938) ukazuje, že neúčastí nelze zachraňovat ohrožené lidstvo, a proto hlavní postava hry, matka, posílá svého posledního syna bránit ohroženou vlast.

Nové cesty hledal Čapek i v próze. V **První partě**, což je příběh skupiny horníků snažících se zachránit zasypané druhy, ukazuje význam „chlapské“ solidarity. V údajně nedokončeném románu **Život a dílo skladatele Foltýna** (1939) líčí slabocha, umělecky ambiciózního, leč neschopného hudebního skladatele. Čapek se v románu zaměřil na otázku charakternosti a morální odpovědnosti umělce.

Z bohaté tvorby Karla Čapka je nutné uvést divadelní hry **Adam Stvořitel, Ze života hmyzu**, povídky **Dášeňka čili život štěněte, Devatero pohádek, Apokryfy, Marsyas, čili na okraj literatury, Hovory s TGM**, známé cestopisy (**Výlet do Španěl, Obrázky z Holandska, Italské listy, Anglické listy, Cesta na sever**).

Jen o rok mladší než Čapek je další prozaik a dramatik, plně vyžívající v třicátých letech, a to **VLADISLAV VANČURA** (1891-1942). Narodil se jako syn hospodářského správce, dětství a mládí prožil na několika místech ve středních Čechách, nejmilejší mu zůstaly vzpomínky na Davli a řeku Vltavu. Vystudoval medicínu, stal se lékařem na Zbraslavi, ale věnoval se hlavně literární tvorbě. Za činnost v ilegálním hnutí byl za heydrichiády zatčen a popraven.

Vančura vstoupil do literatury poměrně pozdě, až ve dvacátých letech, kdy se podílel na nástupu mladé generace sdružené v levicově a avantgardně orientovaném Devětsilu. Od samého počátku se snažil napsat prózu neobvyklé podoby a estetické působivosti, jak je to zřejmé už v jeho prvotině **Amazonský proud** (1923). Pronikavého úspěchu dosáhl románem **Pekař Jan Marhoul** (1924), příběhem bezelstného dobrého člověka, který nemůže obstát v soutěži měšťácké společnosti. Chaotičnost války a lidských osudů v ní odráží román **Pole orná a válečná** (1925). V další své tvorbě Vančura zpracovává nejrůznější témata, a to rozmanitým způsobem. Parodizující humor se u něho střídá s podivnými tajemnými příběhy, snadná přístupnost se proměňuje v jazykové experimentování. Velkého významu nabývají jeho díla zabývající se různými etapami české historie, a to různým pojetím zpracování. Charakteristická v tomto směru je románová balada **Markéta Lazarová**, příběh plný bojů, nenávisti a krutosti, avšak přesto vyznávající víru v nezničitelnost života. Zvláštního významu v nich získává postava vypravěče jako prostředníka mezi autorem a čtenářem. Takovým způsobem je například vytvořen román **Konec starých časů**, historie jakéhosi novodobého barona Prášila, který je konfrontován s chamtivostí nastupujících zbohatlíků 20.století. Na rozhraní reálného příběhu a pohádkového podobenství stojí román **Tři řeky**. V pestrých osudech hrdiny knihy je vidět obtížná cesta ke kladným hodnotám života. Podobného ladění je i román **Útěk do Budína** (1932). Poslední díla Vladislava Vančury zůstala nedokončena. Nedokončena zůstala lidová hra **Josefina** i dva monumentální prozaické cykly. Z prvního byl dokončen pouze první svazek, román **Rodina Horvatova**, odehrávající se těsně před první světovou válkou. Torzem zůstaly i monumentální **Obrazy z dějin národa českého** (první dva svazky vyšly v letech 1939-1940, třetí, nedokončený, až v r. 1948). Vančura v této próze počíná historii českého národa příchodem praotce Čecha, pokračuje obrazy z doby knížecí až po období přemyslovských králů. Nechtěl idealizovat, opíral se o nové výsledky bádání mladých historiků. Jednotlivé příběhy jsou k sobě volně přiřazovány. Smyslem všeho nemělo být vyvolávání barvitých obrazů minulosti, ale pochopení dějin jako jednoty mnoha činů, jimiž se stále dotváří úděl národa. Za zmínku rozhodně také stojí historická novela **Luč královny Dorotky**, či poetické **Rozmarné léto**. Nadějí české literatury 30.let se stal **VÁCLAV ŘEZÁČ** (1901-1956), autor psychologické prózy. Poprvé na sebe upozornil románem s autobiografickými prvky **Větrná setba** (1935). Na konci třicátých let píše prózu **Slepá ulička** (1938), analýzu velké společenské krize, která se zde obráží jako krize mravní. Na Slepou uličku určitým způsobem navazuje Řezáčův první román z válečné doby, psychologická monografie o původu zlého jedince **Černé světlo** (1940). Ještě hlouběji se Řezáč zabývá psychologií člověka v románech **Svědék** (1942) a **Rozhraní** (1944). Po válce se pouští do románů, které měly vyjádřit nadšení z budování nového Československa. Oba dokončené romány, **Nástup** (1951) i **Bitva** (1954), jsou však poplatné době nejen námětem, ale především schematickým (zjednodušujícím) zpracování. I přesto je zřejmá kvalita autora, především ve způsobu vykreslení jednotlivých postav. Specifická je i Řezáčova tvorba pro děti, z raného sociální problematikou ovlivněném období **Kluci, hurá za ním** (1933) a **Poplach v Kovářské uličce** (1934).

Citlivým zobrazovatelem maloměstského života byl také **JAROSLAV HAVLÍČEK** (1896-1943). Svým psychologickým postřehem pronikal až do nejintimnějších lidských vztahů, které se na malém městě rozvíjejí. Snaží se o co nejpravdivější vykreslení postav, jejich pohnutek a především touze vzepít se maloměstské morálce. Romány získaly velkou oblibu u čtenářů, právě pro prosté a nepatetické zpracování obyčejných lidských osudů – **Vyprahlé touhy** (1935) – přepracované a vydané po autorově smrti v roce 1944 pod názvem **Petrolejové lampy**. Výborné jsou také romány **Neviditelný** (1937), **Ta třetí** (1939), **Helimadoe** (1940).

K dalším autorům, kteří hluboce znali život na českém městě, patří **EDUARD BASS** (1888-1946). Bývalý spolupracovník kabaretu Červená sedma a vynikající žurnalista Lidových novin je autorem několika knih kulturních i společenských postřehů, napsaných s humorem (**Muži v ofsajdu**, **Klapzubova jedenáctka**). Oblíbené jsou i jeho romány z cirkusového prostředí **Cirkus Humberto** (1941) a **Lidé z maringotek** (1942), kterými za války usiloval o posílení národní soudržnosti.

Maloměsto je také inspirací pro **KARLA POLÁČKA** (1892-1944). Autor k němu přistupuje s humorem smíšeným s ironií. Tím trochu utlumuje hrůzu z malosti drobných postaviček. V jeho tvorbě dominuje nedokončený cyklus románů o životě maloměsta – **Okresní město** (1936), **Hrdinové táhnou do boje** (1936), **Podzemní město** (1937), **Vyprodáno** (1939). Nejcítenější je však bezesporu klukovský příběh **Bylo nás pět** (1946).

EGON HOSTOVSKÝ (1908-1973), autor povídek a románů vystihujících kafkovsky nezakořeněné a trpící postavy. V románech se často mísí realita s fantazií, až halucinacemi. Romány jsou plné duševně nalomených postav, především lidí trpící svým židovským původem. **Případ profesora Kornera** (1932), **Žhář** (1935), **Dům bez pána** (1937), **Sedmkrát v hlavní úloze** (1942), **Úkryt** (1943). Po válce (od počátku války žil v emigraci) se prosadil v USA.

JAROSLAV DURYCH (1886-1962), katolický autor povídek ze současnosti (**Sedmikráska**, 1925), i románů a povídek z české minulosti – valdštejská trilogie **Bloudění** (1929), menší valdštejská trilogie **Rekviem** (1930).

Mezi další významnější autory období mezi dvěma světovými válkami zcela jistě patří **Marie Pujmanová**, **Jaromír John**, **Karel Schulz**, **Jarmila Glazarová**, **Marie Majerová**, **Anna Marie Tilschová**, **Božena Benešová**, **Karel Konrád**, **Jan Čep**, **Josef Kopta**, **Václav Kaplický**, **Jan Drda** a množství dalších.

ČESKÁ LITERATURA PO 2.SVĚTOVÉ VÁLCE

Podobně jako po první světové válce i po roce 1945 odrážela literatura společenské změny, které krutá válka přinesla. V tehdejší Československu však došlo k politickým změnám, které na dlouhá desetiletí poznamenaly i vývoj české literatury. Zvláště výrazně poznamenal vývoj literatury komunistický převrat v roce 1948 a následné nastolení totalitní diktatury, která s sebou přinesla justiční vraždy (i spisovatelů), dlouholetá věznění a emigraci. Na dlouhá léta došlo k rozdělení české literatury na několik skupin :

1. Spisovatelé, kteří kolaborovali či podporovali komunistickou diktaturu.
2. Spisovatelé, kteří byli umlčeni (vězněním, či zákazem publikace).
3. Spisovatelé, kteří emigrovali a vydávali svá díla v zahraničí.

Od 70.let (po okupaci ČSSR Sovětským svazem) se navíc objevil nový fenomén – samizdatová literatura (knihy, které vydávali spisovatelé sami svými náklady a přes zákaz komunistické moci).

I přes politické deformace literárního prostředí lze s potěšením konstatovat, že se v české literatuře (kromě vlastních specifik) objevily podobné proudy a zaměření jako v literatuře světové.

Rozdělení však nebylo jen tématické, ale především časové, reagující na politické události v zemi.

Základní rozdělení období :

- **odraz války v české literatuře**
- **literatura padesátých let (1948 – 1956)**
- **literatura šedesátých let (1956 – 1968,1970) – demokratizační proces**
- **literatura v období „normalizace“ – sedmdesátá a osmdesátá léta (1968 – 1989)**
- **literatura devadesátých let a konce století (1989- 2000)**

Tématické rozdělení :

- **odraz války** – protest proti její krutosti, patetická oslava hrdinství
- **socialistická próza** - socialistický realismus – optimistický pohled, budování společnosti – zjednodušení (schematismus) – černobílé vidění světa.
- **společenský román** – odraz nedostatků doby, krize mezilidských vztahů, hodnocení přehmatů a zločinů komunismu, (obliba **historické** literatury)
- **underground - beatnická generace**
- **experimentální próza** (zvl. v oblasti formy) – **absurdní** literatura, drama,
- **vědeckofantastická literatura** (sci-fi, fantasy), katastrofické vize, fikce
- **postmodernismus** – míšení žánrů, komplikovaná kompozice, prolínání rovin

Je ale nutné mít na zřeteli, že většina spisovatelů nepůsobila pouze v jednom časovém období (mnozí byli komunisticky činní, v průběhu života ale emigrovali, aby se po roce 1989 do vlasti zpět vrátili). Je tedy nutné brát tato rozdělení pouze jako vodítko, rozhodující je vždy život a dílo konkrétního autora.

ODRAZ VÁLKY V ČESKÉ LITERATUŘE

Bezprostředně po osvobození v roce 1945 reagovala česká literatura především na tuto skutečnost nového svobodného života. První v tomto směru přišla poezie (**F.Hrubín, V.Holan, V.Nezval**). Za ní následovala daleko pomaleji próza (**J.Marek - Muži jdou ve tmě, M.Jariš - Oni přijdou, J.Fučík – Reportáž psaná na oprátce, J.Drda – Pancéřová pěst, povídka Vyšší princip**).

Po volbách 1946, v nichž zvítězila KSČ, došlo k výraznému posunu společnosti k socialismu, což vedlo k postupnému útlumu psychologické, liberální i katolické tvorby. Vyvrcholení přišlo státním převratem v únoru 1948. Tři roky relativně svobodného Československa byly vystřídány 40 lety diktatury komunistické strany s veškerými důsledky i pro kulturu země.

LITERATURA PADESÁTÝCH LET (1948 – 1956)

Jan Otčenášek

Vilém Závada

František Hrubín

Josef Kainar

Po převratu v únoru 1948 došlo k polarizaci politické i umělecké. Do popředí se dostala socialistická tvorba se zjednodušeným pohledem na svět (schematismus, černobílé vidění). Mnozí autoři emigrovali (E.Hostovský), mnozí se stáhli do pozadí (J.Seifert), mnozí byli pronásledováni, vězněni (J.Čep, J.Zahradníček), někteří i popraveni (Z.Kalandra). Negativní roli zde sehráli i dřívě pokrokoví spisovatelé a umělci (V.Nezval, E.F.Burian) i noví „nadšení budovatelé socialismu“ (P.Kohout, M.Kundera aj.).

Dominantní úlohu začala hrát tzv.socialistická, budovatelská literatura. Od ní bylo požadováno dva úkoly: aby uměleckou formou ukázala historický vývoj socialismu v našich zemích a aby formovala současné poměry vztahů mezi lidmi. Kromě historie se stala středem zájmu literatury současnost. Významné místo v této oblasti zaujal v prvních letech po převratu Václav Řezáč, o němž již byla řeč v předcházející kapitole. Řezáč však v poválečné tvorbě nenavázal na svůj dosavadní psychologický román, byl plně zaujat současnými proměnami. V románu **Nástup** (1951) vytvořil obraz osídlování pohraničí. Napětí příběhu ale přináší dramatické společenské události, nikoli rozpory pramenící z psychologie postav. Řezáč dovedl děj svého **Nástupu** do r.1948, na něj navazuje další velká próza **Bitva** (1954). V ní se však ukázaly v plném světle všechny nešvary vyplývající ze zpracovávání takto široce chápaných společenských obrazů.

Od poloviny padesátých let se hlásili o slovo i příslušníci mladší generace. Mezi nimi zaujal první místo **JAN OTČENÁŠEK** (1924-1979). Začal literárně tvořit až na počátku padesátých let jako jeden z autorů tzv. budovatelské prózy. Jeho druhý román byl však již zcela jiného charakteru: **Občan Brych** (1955) je historií intelektuála, který dlouho nemůže najít své místo v nové společnosti. Teprve velmi různorodé osobní zkušenosti ho vracejí zpátky do života naší země. Později se Otčenášek ve svých pracích vrátil do doby války a okupace. Nejprve to byla novela **Romeo, Julie a tma**, drobný příběh surové zloby fašismu, který zničil vztah dvou mladých lidí. Další prací z doby okupace je rozsáhlý román **Kulhavý Orfeus** (1964), příběh ilegální skupiny mladých chlapců, kteří se proboují od individualismu a anarchismu k socialistickému vyznání života.

Společenské, politické i morální problémy doby řešil ve svých románech **ZDENĚK PLUHÁŘ** (nar. 1913). Životní osudy českých utečenců v západoněmeckém táboře vylíčil v románu **Opustiš-li mne** (1957). Také v dalších románech se nevyhýbal ožehavým tématům **At' hodí kamenem, Úspěch, Konečná stanice**.

V oblasti poezie si zachovává svou roli Vítězslav Nezval (Dnes ještě zapadá slunce nad Atlantidou), stejně jako autor starší generace **VILÉM ZÁVADA** (1905-1982). Od r.1927 vytvářel své umělecké dílo, bohaté básnickou obrazností, přitom však velmi vážné, někdy až protikladné poetické lehkosti. V padesátých letech vystoupil s básnickou sbírkou **Město světla** (1951), v níž se stává zpodobitelem velkých historických

událostí, jimiž prochází jeho rodný kraj. V následující sbírce **Polní kvítí** (1955) vrcholí Závadova poezie prostým, téměř klasickým výrazem. Po tomto básnickém období obrací se Závada k hodnocení svého vlastního života a své dosavadní básnické cesty. Výrazná je v tomto směru sbírka **Na prahu** (1970), tvrdé účtování na rozhraní života a smrti.

Ve svém díle z třicátých let také pokračuje básník **FRANTIŠEK HRUBÍN** (1910-1971). Po složitém vývoji před druhou světovou válkou i po ní dospívá básník k vrcholu své tvorby v polovině padesátých let v básnických knihách **Můj zpěv a Proměna** (1957). Tehdy také začíná Hrubínova tvorba dramatická, s níž měl starší zkušenosti jako překladatel. Jak v **Srpnové neděli**, tak v **Křišťálové noci** odmítá Hrubín plochý a ubohý egoismus. V posledním tvůrčím období se obrátil především k epice, a to lyrickoepickým veršovaným příběhem o lásce a smrti **Romance pro křídlovku** (1962) a vzpomínkovou prózou **Zlatá reneta** (1964).

O něco mladší **JOSEF KAINAR** (1917-1971) prošel velmi složitým básnickým vývojem. Hned zpočátku se projevil jako analytický typ nešetřící ironií a satirou. V počátcích píše pod vlivem komunistické ideologie (poezie Vladimíra Majakovského a Nejedlého koncepce národních dějin). Vzniká sbírka **Veliká láska** a poéma **Český sen** (1953). Později se Kainarova poezie stává složitější, je obrazem rozporného světa, z něhož nezmizela samota a smutek, v němž jsou však také lidé, kteří se dovedou rozdat všem ostatním (**Lazar a píseň**, 1960). Kainar měl velmi živý smysl pro podobu i potřeby doby, kterou dovedl pohotově glosovat. Psal rozmarně vážné fejetony, v nichž osvědčoval vtip i politický rozhled. Důležitou složkou Kainarovy poezie byly písňové texty. Zde se jeho oblíbenou oblastí stalo černošské blues. Dominuje ve sbírkách **Miss Otis lituje**, **Moje blues**. Na konci 60.let spolupracoval s rockovými hudebníky a vznikly pozoruhodné nahrávky – **V.Mišík a ETC : Kuře v hodinkách**, **M.Prokop a Framus 5 : Město R**.

LITERATURA ŠEDESÁTÝCH LET (1956–1968)

Oldřich Mikulášek

Jan Skácel

Václav Hrabě

Milan Kundera

Josef Škvorecký

Ladislav Fuks

Ota Pavel

Bohumil Hrabal

Václav Havel

Šedesátá léta znamenají výrazné oživení v české literatuře. Život se náhle jeví starším i novým autorům složitějším, ale tím i bohatším než doposud. V poezii, próze i dramatu se stále naléhavěji jako základní problém objevuje život jednotlivce. Stupňuje se nechuť k tomu, aby člověk byl považován za nepatrný článek v jakémsi nepochopitelném, nezvládnutelném organismu. Člověk se v literárních dílech brání vzdorem, často i ironií.

Působí zde autoři, o nichž byla řeč již v minulé kapitole, jako například Vilém Závada, František Hrubín, Josef Kainar. Jiní básníci a prozaici sice také v padesátých letech začínali, avšak jejich tvorba získala v šedesátých letech novou kvalitu. To platí například o Oldřichu Mikuláškově a Milanu Kunderovi. Další autoři jako například Jan Skácel a Bohumil Hrabal vstoupili do literatury skutečně až v šedesátých letech, ovšem v již poněkud vyšším věku, což je ale také patřičně znát na kvalitě jejich práce.

Nejstarší z autorů, kteří výrazným způsobem vystoupili v šedesátých letech, byl básník **OLDŘICH MIKULÁŠEK** (1910-1985). Jeho prvotina vyšla už v třicátých letech, avšak svůj pravý výraz uměleckého vyjádření našel až po druhé světové válce především ve sbírkách **Pulsy** (1947), **Ortely a milosti** (1958) a **Svlékání hadů** (1963). Po dlouhé, politicky vynucené přestávce v sedmdesátých letech nedlouho před smrtí vyšlo několik básnických knih, z nichž jmenujeme aspoň **Sólo pro dva dechy** (1983) a **Čejči pláč** (1984). Mikulášková poezie je plna dramatického napětí mezi maximálně vzdálenými polohami, mezi nimiž probíhá svár mířící k nejpodstatnějším otázkám člověka, jež lze vyjádřit dvojicí život a smrt. V Mikuláškově poezii ovšem nejde jen o polaritu bytí a nebytí, ale i o dvojici život-zvyk a život-závrať. Proti vlekle doutnajícímu

živoření dává Mikulášek přednost životu zjevujícím se výbuchem a bleskem. S tím souvisí i drsnost Mikuláškova básnického projevu, jímž jakoby navazoval na poezii Františka Halase.

O polovinu generace mladší je jiný básník, pocházející z Moravy, a to **JAN SKÁCEL** (1922-1989). Narodil se na jižní Moravě, gymnázium studoval v Břeclavi, filozofickou fakultu v Brně. Pracoval jako dělník i jako redaktor několika časopisů (např. Host do domu). Na rozdíl od Mikuláška vstoupil do literatury poměrně pozdě, svou prvotinu **Kolik příležitostí má růže** vydal v 35 letech. Po prvotině následovaly v nepříliš rychlém sledu další básnické sbírky jako např. **Co zbylo z anděla** (1960), **Hodina mezi psem a vlkem** (1962) a **Vítr jménem Jaromír** (1966), **Smuténka** (1967), **Metličky** (1968). V sedmdesátých letech se nadlouho nuceně odmlčel a znovu jako básník se objevil až v osmdesátých letech sbírkami **Dávné proso** (1981), **Naděje s bukovými křídly**.

Skácel ve svých básních většinou vytváří jeden lyrický obraz, v němž se snaží dostat pod povrch. Pokouší se najít vztah mezi okamžikem a věčností, ve svém metaforickém pohledu vychází z vidění venkovského člověka, ve venkovském prostředí nachází určující morální hodnoty a jistoty jevu.

VÁCLAV HRABĚ (1940–1965) byl český básník a částečně prozaik, jediný významný představitel tzv. Beat generation v Česku. Tvorba Václava Hraběte, stejně jako ostatních beatníků, úzce souvisela s jazzovou a bluesovou hudbou. Sám autor se učil hrát na několik hudebních nástrojů, mezi nimi klarinet a saxofon, a koncertoval se studentskými kapelami. Osobně se setkal s americkým básníkem Allenem Ginsbergem a napsal s ním rozhovor (v roce 1965 u příležitosti jeho vystoupení v Praze). Hrabětovy básně se za jeho života nedočkaly ani jednoho knižního vydání, všechny soubory vycházely až posmrtně, protože autor tragicky zemřel v necelých pětadvaceti letech, když se otrávil oxidem uhelnatým. Pohřben je v Lochovicích. Kromě básní a menších próz napsal pravděpodobně i jednu divadelní hru, ta se však nikdy nenašla. Z jeho prozaických děl se dochovala pouze povídka **Horečka**. Pro českou hudební scénu jej objevil Vladimír Mišík na přelomu 70. a 80. let 20. století, kdy vyšly na albu skupiny Etc...2 (1980) tři Mišíkem zhudebněné Hrabětovy básně Variace na renesanční téma, Ty II. a Jam Session. K Hrabětovi se Vladimír Mišík pak ještě několikrát vrátil (Tma stéká do kaluží na albu Etc...3 a Kdybych už měl umřít na albu Umlkly stroje). Později Hraběte zhudebňoval také písničkář Vladimír Veit. Na albu Jménem poezie jsou básně Děšť, Variace na renesanční téma, Jednou, Jam Session a Noční obraz, Veitovo album Variace na renesanční téma (2004) je celé složené z Hrabětových básní.

Přehled vydané tvorby Václava Hraběte :

Horečka, časopisecky 1967, **Stop-time**, 1969, **Blues v modré a bílé**, 1977, **Korunovační blues**, **Černé nebe nad městem**, 1985, **Blues pro bláznivou holku**, 1991, **Blues**, 1995, **Margot** – divadelní hra, jejíž rukopis se později ztratil.

Moravského původu je další autor šedesátých let, a to **MILAN KUNDERA** (1922). Pocházel z rodiny muzikologa, sám studoval hudbu, současně také filozofii. Do literatury vstoupil v první polovině padesátých let dvěma ne příliš výraznými básnickými knihami. Větší ohlas získala až další básnická sbírka **Monology** (1957), již Kundera v české literatuře připomněl realitu erotické lásky. Po této sbírce se Kundera básnicky odmlčel a v následující práci se překvapivě obrátil k literárněvědné problematice a vydal obsáhlou studii **Umění románu** (1960). V této knize věnované především dílu Vladislava Vančury vyjádřil Kundera své názory na moderní umění, zejména pak na prózu. V další práci si Kundera vyzkoušel své síly i jako dramatik. Ve hře **Majitelé klíčů** (1962) se vrátil do doby okupace a pokusil se v ní řešit modelovou situaci, zda je možno pro vyšší zájem obětovat životy i nejbližších. Významná je také jeho divadelní hra z pozdějšího období **Jakub a jeho pán**.

Od poloviny šedesátých let se Kundera věnoval pouze próze. Napřed to byly **Směšné lásky**, drobné povídky, které vyšly ve třech svazcích, naplněné trochu tragikomickými, trochu směšnými historkami o omezenosti lidských tužeb a nevypočitatelné zlomyslnosti osudu. V tomto duchu pokračuje Kundera i v poslední práci, kterou vydal na území republiky, v románu **Žert** (1968). V této próze jde o celou sérii žertů, avšak ten hlavní, jímž se chtěl hrdina pomstít strůjci svého neštěstí, však vyjde zcela naprázdno a "mstitel" je vlastně sám zesměšněn. Svě další knihy Kundera později psal a vydával v zahraničí (ve Francii, je francouzským občanem), kam byl donucen v sedmdesátých letech odejít. Z románů, které si získaly popularitu zejména ve Francii a USA, jmenujme prózu **Život je jinde** o básníkovi, jeho vývoji k revolucionářství v roce 1948, k udavačství a spolupráci s StB. Jde o román o deformaci člověka zdeformovaným revolučním ideálem. Dalším románem je **Valčík na rozloučenou** – tzv. "lázeňský román".

O životě plném intrik a neuvěřitelných náhod; komplikovaná zápletka slouží k vyjádření úvah o ušlechtilosti a vandalství, o povrchnosti v mezilidských vztazích, vypočítavosti, sobectví. V románu **Kniha smíchu a zapomnění** řeší v několika variacích příběhů mravní devastaci českých lidí doma i v cizině. Světové proslulosti získal román **Nesnesitelná lehkost bytí** – mnohovýznamová filozofická próza o problémech vnitřní a vnější svobody, odpovědnosti za sebe i za druhé, možnostech seberealizace. Jedná se o příběh dvou dvojic – lékaře Tomáše a servírky Terezy, Sabiny a France, v emigraci po roce 1968.

Román **Nesmrtelnost** je založen na prolínání pásma reality a fikce: příběh dvou povahově rozdílných sester (Agnes a Laura), jímž se prolínají fiktivní setkání a rozhovory význačných postav světové kultury (Goethe, Rilke, Hemingway) a úvahy autorovy (např. rozhovory vypravěče s postavami románu) o ohlupující povrchnosti, o podstatě lidského bytí. Kompozice románu je stejně jako v mnohých dalších kunderových dílech po vzoru hudební skladby (7 dílů). Svým zpracováním patří tento román mezi stěžejní díla světové postmoderny.

Také další prozaik šedesátých let **JOSEF ŠKVORECKÝ** (1921) napsal a vydal podstatnou část svého díla v zahraničí, zejména v Kanadě, kde je od r. 1969 univerzitním profesorem v Torontu. Tam také v r. 1971 založil nakladatelství českých knih Sixty – Eight Publishers (s manželkou, spisovatelkou Zdenou Salivarovou), v němž vydával velké množství v ČSSR zakázaných autorů, jejichž díla také různými cestami „pašoval“ do ČSSR.

Škvorecký překvapil už koncem padesátých let svou opožděnou prvotinou **Zbabělci** (1958). V tomto generačním románu – o posledních dnech války v Náchodě (Kostelec) se poprvé objevuje vypravěč Danny Smiřický a jeho přátelé z džezové kapely. Jejich statečné chování a v kontrastu k němu předstírané vlastenectví místní honorace s touhou po moci dovedl odhalit vedle skutečného hrdinství a odvahy i směšnost a zbabělost maloměšťáctví českého člověka. Poprvé se také objevuje nezaměnitelný styl psaní Josefa Škvoreckého - autobiografické prvky (Danny = alter ego Škvoreckého), subjektivizovaná ich-forma; monologická výpověď místy střídána s úsečnými civilními dialogy (vliv Hemingwaye); strohost výpovědi, erotika a ironie.

Postava Dannyho je v dalších pozdějších prózách: Novela **Konec nylonového věku** (období po únoru 1948 – Danny zastoupen v postavě profesora angličtiny i jako Sam obdivovaný Irenou), román **Tankový prapor** (o vojenské službě v 50. letech – omezenost důstojníků, ale jejich absolutní moc × prostí vojáci) – žánr groteskního satirického románu, soubor příběhů **Prima sezóna** (z období války; septimán Danny a jeho lásky); "politický román" **Mirákl** (události 50. let – číhošťský zázrak – a 60. let – Pražské jaro a srpnová okupace 1968 – Danny jako účastník události); román **Příběh inženýra lidských duší** (Danny jako profesor na torontské univerzitě = svět posrpnové emigrace a Dannyho vzpomínky na léta okupace doma) = volná pentalogie

Další tvorba autora již není tak autobiografická. Kritický pohled na českou společnost však lze nalézt i v nich. Prózy s židovskou problematikou. Povídkový soubor **Sedmiramenný svícen a Babylonský příběh a jiné povídky**. Na omezenost a nevzdělanost maloměšťáctví Škvorecký útočí i v drobné próze **Legenda Emöke** (1963), výsměšným pohledem stíhá tzv. lepší společnost.

Své bohaté zkušenosti z kulturní praxe nakladatelského redaktora využil Škvorecký v románu **Lviče** (1969), do něž zapracoval i svůj oblíbený detektivní žánr, ovšem bez postavy skutečného detektiva. Příběh románu je v podstatě tragický - jde v něm o otázku viny, spáchané v době okupace, přesto se Škvorecký nevyhýbá humorným scénám karikujících jednání pracovníků kultury nejrůznějšího postavení. Postava skutečného detektiva se však objevuje v dalších knihách: **Smutek poručíka Borůvky a Konec poručíka Borůvky**.

Velké zásluhy si získal snahou o přiblížení americké literatury našim čtenářům, a to jednak překlady, jednak studii o jednotlivých autorech. Poslední větší dílo Josefa Škvoreckého je román **Scherzo capriccioso** (o A. Dvořákovi, Čechách a Spojených státech).

Poměrně pozdě vstoupil do literatury výlučný prozaik **LADISLAV FUKS** (1923-1994). Jeho prvotina **Pan Theodor Mundstock** (1963) byla pozoruhodně vyzrálým příběhem malého židovského úředníka, který se za okupace snaží bránit obludné fašistické mašinérii. Není to ovšem hrdina v pravém slova smyslu, je to osamělý člověk, klesající pod tíhou doby a propadající schizofrenii, který také hyne na posledních stránkách knihy. Román není ani obrazem jednoho tragického osudu, je také varováním a protestem proti ničení člověka vůbec. Židovské hrdiny má také kniha **Mi černovlasí bratři** (1964), která byla patrně napsána dříve než autorova knižní prvotina. Z ovzduší děsu a hrůzy vychází také několik dalších Fuksových prací z šedesátých let, jako např. **Variace pro temnou strunu** (1966), **Spalovač mrtvol** (1967) i historka s

detektivní zápletkou **Příběh kriminálního rady** (1971). V sedmdesátých letech se nuceně odmlčel, aby se později ne příliš zdařile pokusil o jiné vidění světa (**Návrat z žitného pole** 1974, aj). Vyrovnaní po tomto intermezzu našel Fuks až v obsáhlé historické próze **Vévodkyně a kuchařka** z r. 1983.

Prozaik **OTA PAVEL** (1930-1973) je velmi zvláštním autorem šedesátých let. Tehdy skutečně začal svou literární dráhu, avšak ne jako autor povídek, jímž se později stal, ale jako sportovní reportér. Jeho život nebyl dlouhý, ale přesto byl bohatý na dramatické události. Pocházel z položidovské rodiny, jako chlapec pracoval za války na šachtě, pak studoval, sportoval, spolupracoval s různými časopisy a s rozhlasem. Posledních deset let, kdy byl literárně nejvýkonnější, zápasil s úpornou duševní chorobou. První dvě knihy, které vyšly ještě v šedesátých letech, **Dukla mezi mrakodrapy** (1964) a **Plná bedna šampaňského**, jsou sportovní reportáže, i když výrazně poznamenané Pavlovým uměleckým vypravěčstvím. To se plně uplatnilo ve dvou knihách povídek: **Smrt krásných srnců** (1971) a **Jak jsem potkal ryby** (posmrtně, 1974). Pavel byl inspirován vzpomínkami na svého otce, svéráznou postavu s židovskou mentalitou, ale nsvázaného s předsudky svého náboženství, spjatého s přírodou a vždy znovu se vydávajícího za svými sny. Významnou úlohu ve všech Pavlových prózách hraje příroda, konkrétně Křivoklátsko, jako elementární hodnota lidského života. Přestože Pavlovo dílo není rozsáhlé, patří mezi výrazné hodnoty naší literatury.

BOHUMIL HRABAL (1914-1997), jeden z nejsvráznějších našich prozaiků, a to nejen v posledním desetiletí. Rozmanité a podivuhodné události vlastního života a od mládí neutuchající zájem o umění, společně s mimořádným talentem zřejmě daly vyrůst neobyčejnému tvůrci české literatury. Hrabal studoval na reálce a na právnické fakultě, než se stal spisovatelem z povolání. Byl skladníkem, výpravčím, obchodním cestujícím, brigádníkem v železárnách, baličem starého papíru a kulisákem. Ať už Hrabal dělal cokoli, byl stále mezi lidmi, stále objevoval nové typy a svou fenomenální pamětí zachycoval jejich promluvu. Z nepřehledného množství takto získaného materiálu zpracovával své povídky, které začal publikovat v šedesátých letech - **Perlička nad ně** (1963) a **Pábitelé** (1964), v nichž je základním prvkem obdiv k lidem žijícím na okraji společnosti, ale z nichž je ukryta pod velkou a křehkou slupkou ona „perlička na dně jejich duše – dobrota a laskavost“.

Příkladem vypravěčské virtuozity je vrcholná próza 60.let - **Taneční hodiny pro starší a pokročilé, Inzerát na dům, ve kterém už nechci bydlet, Toto město je ve společné péči obyvatel**, v nichž se skloubí vynikající pozorovací a vypravěčský talent s ironickou kritikou socialistické společnosti. Specifické jsou **Morytáty a legendy** z roku 1968. Trampoty dospívání zasazené do válečných let s jejich nesmyslnou surovostí líčí Hrabal v povídce **Ostře sledované vlaky** (1965). Po okupaci Československa armádou Sovětského svazu (dnešní Rusko) byl nucen se odmlčet. Inspiraci pro další tvorbu našel v rodném Nymburce a jeho okolí. Návratem do malého města, v němž prožil mladá léta, jsou poznamenány povídkové soubory **Postřižiny** (1976), **Krasosmutnění** (1979), vydané po nucené přestávce až v sedmdesátých letech. Obě předcházející knížky doplňuje závěrečná próza **Harlekýnovy milióny**, kde však smutek převažuje nad hravou rozverností. Všechny romány spolu tvoří trilogii **Městečko u vody** (1982). K principu „vábitel“ se vrací v oslavě oblíbeného Kerska v románu **Slavnosti sněženek** (1978).

Některé starší povídky, které z politických důvodů nemohly vyjít, se objevují v souboru **Kluby poezie** (1981). V osmdesátých letech pak vyšly ještě **Domácí úkoly z pilnosti** (1982), **Život bez smokingu** (1986). Těsně před revolucí v roce 1989 vyšel i jeho román **Obsluhoval jsem anglického krále**, po revoluci i trilogie **Svatby v domě, Vita nuova, Proluky** (vypravěčem je autorova žena Eliška)

DIVADLO

Specifickou úlohu sehrálo nově se rodící divadla malých forem, či experimentální divadla. Z prvně jmenovaných především Semafor, ABC, či Reduta. Experimentální úlohu plnilo především Divadlo na zábradlí a Činoherní klub.

Z autorů byli nejvýznamnější Pavel Kohout (**August, August, August**), Václav Havel (**Zahradní slavnost, Asanace, Audience, Largo desolato**), Ivan Vyskočil (**Haprdáns**), či Milan Uhde.

Z režisérů **Alfréd Radok, Otmar Krejča, Ladislav Smoček**.

SEDMDESÁTÁ A OSMDESÁTÁ LÉTA (1968 – 1989)

Miroslav Holub

Jiří Žáček
Vladimír Páral
Zdeněk Zapletal
Radek John
Josef Nesvadba
Josef Frajs
Karel Kryl
Jaroslav Hutka
Jiří Kolář
Ivan Wernisch
Ivan Diviš
Pavel Kohout
Ludvík Vaculík
Ivan Klíma
Alexandr Kliment
Karel Pecka
Jan Pelc
Egon Bondy
Ivan Martin Jirous–Magor

Typické a typicky schizofrenní pro 70. – 80.léta je následující rozdělení literatury :

1. Další vlna emigrace po okupaci Československa.
2. Část spisovatelů se uzavírá do sebe („píší do šuplíku“).
3. Na režimu nezávislí autoři píší dál a snaží se svá díla vydávat u nás, či v cizině. Mnozí se podílejí na vzniku samizdatové literatury (např.edice Petlice – L.Vaculík).
4. Paralelně existuje i oficiální proud, který bychom mohli rozdělit do dvou základních skupin:
 - Oficiální a době poplatní autoři socialistické tvorby.
 - Autoři, kteří se snaží kličkovat v rámci hranic oficiální literatury.

Pochopitelně do této historické epochy musíme zařadit i autory, o nichž již byla zmínka, protože vstupovali do literární tvorby v předcházejících obdobích (především Milan Kundera, Bohumil Hrabal, Josef Škvorecký a Ladislav Fuks, z básníků Jaroslav Seifert, Oldřich Mikulášek, Jan Skácel, Vladimír Holan).

OFICIÁLNÍ AUTOŘI

MIROSLAV HOLUB, MUDr., DrSc. (1923 – 1998), byl ve světě jeden z nejznámějších českých básníků, povoláním lékař. Po druhé světové válce vystudoval přírodní vědy a lékařskou fakultu UK (1953). Poté nastoupil do ČSAV, kde se zabýval imunologií, v tomto oboru byl velmi úspěšný. Debutoval v roce 1958 sbírkou *Denní služba* a do současnosti mu vyšlo cca 20 básnických sbírek a výborů. Literárně se angažoval kolem časopisu *Květen*. Do roku 1968 vydával sbírky pravidelně, po okupaci sovětskou armádou mohl vydat další sbírku **Naopak** až roku 1982.

JIŘÍ ŽÁČEK (1945) – básník rozporného vidění světa, mnohdy poplatný oficiálním proudům, jindy hravý a přemýšlivý. V básních se projevuje svěží pohled na skutečnost, smysl pro humor a radost, melodičnost, vtip. Významná je i jeho tvorba pro děti (**Slabikář**). Ostatní sbírky **Ráno moudřejší večera**, **Napjatá struna**, **Anonymní múza**, **Okurková sezóna**, **Ptákoviny** aj.

VLADIMÍR PÁRAL (1932), chemický inženýr, prozaik. Do literatury vstupuje pětidílným cyklem (3 novely a 2 romány) tzv. **černé pentalogie**, kritikou zmechanizovaného moderního života v konzumní společnosti. Autorův pohled je satirický, s mírným nadhledem kritizuje promarněné životy (honba za majetkem, kariérou a mocí). Toto umocňuje novým literárním stylem, který spočívá v opakování slov, vět, odstavců = opakování životních úkonů; zhušťování výrazu (heslovitost, náznakovost), substantivní vyjadřování – prvek odborného stylu.

Veletrh splněných přání – o vedoucím chemické laboratoře (Milan Renč), který vrostl do stereotypního života, vyhovuje mu (hlášení, zbytečné porady, neúčelná činnost, mechanické plnění úkolů bez iniciativy, hazardování s časem a energií). **Soukromá vichřice** – pohled na skupinu 8 pracovníků chemického závodu,

na nichž vykresluje měšťáctví, zautomatizovaný život, lásku degradovanou na pouhý sex. **Katapult** – vzpoura proti nudě manželského života. **Milenci a vrazi** – život jako bezvýhodný kruh, boj o vliv, o moc. **Profesionální žena** – parodie na seriály o nezdolných ženách, maloměšťácky konzumní život. Dalším z autorových tvůrčích činů je tzv. „**bílá pentalogie**“ (dosud 4 svazky) **Mladý muž a bílá velryba** – odsouzení životní lhostejnosti, kalkulování, vypočítavosti a prospěchářství (Edita), neschopnost plně žít (Viktor), ale i touha něco dokázat (ulovit „bílou velrybu“) umocnit život láskou a prací (Břet'a) – životní oběť. **Radost až do rána** – spokojenost s průměrností, prospěchářství, tzv. socialistický životní ideál. **Generální zázrak** – sice „román naděje“, ale marnost vymknout se stereotypu v životě a prospěchářství. **Muka obraznosti** – autobiografické prvky; ironie místo kritiky; inženýr chemik ztroskotává na pracovišti, touží stát se spisovatelem. Další oblastí je určitá koketérie se sci-fi, která začíná varovným románem **Pokušení A-ZZ** (vize lidstva ve 21. století, luxusní život za cenu zrad nabízený mimozemskou civilizací), **Romeo a Julie 2300**, **Válka s mnohozvířetem**, **Země žen** (politickoideologická alegorie o násilí totalitní společnosti). V závěrečné etapě autor podlehl módní erotické tematice, kterou se snažil zpracovat v románech **Playgirls I, II**. Výsledkem je ale literatura, která ani z daleka nedosahuje úrovně černé a bílé pentalogie.

ZDENĚK ZAPLETAL (1951). Narodil se v Kyjově, po maturitě studoval na Farmaceutické fakultě v Bratislavě. Během studií hrál v bratislavské folkové skupině Tunel a psal texty i hudbu k vlastním písničkám. Po studiích pracoval v letech 1975 - 1982 jako lékárník v Holešově. Poprvé publikoval básně v Mladém světě a kratší prózy v regionálním tisku. Po úspěchu románu *Půlnoční běžci*, který se v té době stal bestsellerem (prodalo se přes 100 000 výtisků), odešel na volnou nohu a živil se jako spisovatel. V devadesátých letech vystřídal několik zaměstnání, byl prodavačem v butiku, stavebním dělníkem, řidičem, moderátorem zlínského Rádia Publikum, vedoucím knihkupectví Votobia v Kroměříži a Přerově. Později byl redaktorem a šéfredaktorem dalšího zlínského rádia – AZ Rádia. Je ženatý, má dvě děti. Žije v Tučapech (místní část Holešova).

Ve svých románech mistrně charakterizuje vývoj dospívajícího člověka, existenciální, manželské i mravní krize člověka normalizačního Československa.

Začínal povídkou **Proč se nás srny bojí**. Pak již započal úspěšnou dráhu romány, které vystihly tápání čerstvých absolventů VŠ v životě a následně vypořádání se s každodenností života: **Poslední knížka o dětství**, **Až přijdou plískanice**, **Pozdě na hlasitou hudbu**. V roce 1986 vydal svůj klíčový román **Půlnoční běžci**, v němž vystihl šedou a otupující atmosféru normalizačního Československa, v níž nešlo normálně žít, pouze přežívat a toto přežívání si „zpestřovat“ povrchním sexem, občasnými krádežemi, korupcí a nočním joggingem. Další romány již nedosáhly takové úrovně - **Sen na konci rána**, **Křehké zboží**, **Nekonečný striptýz**, **Kobova garáž**, byť nesou stopy dobrého pozorovatele a vypravěče.

RADEK JOHN (1954), prozaik, filmový scénárista, televizní reportér, který s oblibou zpracovává společensky ožehavá témata, chorobné projevy soudobého života (alkoholismus, brutalita, drogy). D literatury vstoupil románem **Džínový svět** - obraz mentality mladých lidí 70. a 80. let. Druhým románem bylo poměrně povrchní a zkratkovité **Memento, v němž se snažil zachytit 10 let života Michala Otavy**, bývalého studenta gymnázia, a jeho marné úsilí zbavit se drogové závislosti, proces rozkladu osobnosti, prostředí narkomanů. Líčení subjektivních pocitů hlavního hrdiny (vnitřní výpověď) se střídá s odbornými výklady lékařů – informativnost, dokumentárnost. Román nezapře poplatnost době – závěr komunistické éry.

JOSEF NESVADBA (1926-2005), autor vědeckofantastických próz s filosofickým přesahem. Povídky **Tarzanova smrt**, **Einsteinův mozek**; **Výprava opačným směrem**, román **Tajná zpráva z Prahy**

JOSEF FRAIS (1946). Debutoval v 70. letech prózou **Muži z podzemního kontinentu**. Děj se odehrává v hornickém prostředí, tak jako mnoho jeho dalších textů. Nejznámější autorovou hornickou ságou se stal román **Šibík 505**. Díla z let osmdesátých zaměřil již spíše na milostná témata, dospívání mladíka, či na krize dospělého muže (manželství, rozchody s ženou) - **Válka mezi labutěmi**, **Narozeniny světa**, **Strom na konci cesty**. Pozdější období je poznamenáno uměleckým tápáním - **Plechový slavík**, **Penzion pro svobodné dámy**, **Báječné místo k narození**.

SAMIZDATOVÁ A EXILOVÁ LITERATURA

KAREL KRYL (1944–1994), autor, který vstoupil do písničkářského světa historickým albem **Bratříčku, zavírej vrátka**, kterým reagoval na srpnovou okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy. Poté emigroval a usadil se v Mnichově, kde pracoval v rádiu Svobodná Evropa. Koncertoval po západní Evropě a nahrával další alba – *Rakovina, Karavana mraků, Tekuté písky, Plaváček, Jedůvky, Maškary*. Po revoluci se nakrátko vrátil do vlasti, ale znechucen nemorálním vývojem české společnosti pokračoval ve své nekompromisní kritice poměrů. Zemřel na zástavu srdce.

Z publikovaných textů - **Knížka Karla Kryla, Slovíčka**.

JAROSLAV HUTKA (1947), autor patřící do skupiny Šafrán (Vladimír Merta, Dagmar Voňková, Petr Lutka, Vlastimil Třešňák). Na sklonku 80.let byl po útocích STB donucen k emigraci. Po revoluci se vrátil do vlasti. Typické pro něj je spojení lidové poezie (Sušil) s moderní kytarovou hrou – známá spolupráce s Radimem Hladíkem. Nejznámější písně – **Havlíčku, Havle, Náměšť**. Sbírká **Klíč pluhu**, fejetony **Požár v bazaru**.

Z dalších autorů – písničkářů: **Jiří Dědeček, Jan Burian, Karel Plíhal**.

JIŘÍ KOLÁŘ (1914 – 2002), český básník a výtvarník, celosvětově známý, především díky svým kolážím a experimentálnímu umění.

J. Kolář se narodil v Protivíně, většinu života prožil na Kladně. V roce 1932 se vyučil truhlářem. Pracoval jako dělník a později redaktor novin. Za války spolu s J. Chalupceým založil Skupinu 42 v té době ovšem nikoli jako výtvarník, ale jako básník. Byl také členem Umělecké besedy.

V roce 1945 vstoupil do KSČ, ale ještě téhož roku v srpnu z ní zase vystoupil. V letech 1952 – 1953 byl vězněn za svoji kritiku komunismu ve sbírce *Prométheova játra*, jejíž rukopis byl nalezen při domovní prohlídce u literárního historika Václava Černého. V roce 1977 podepsal Chartu 77. Brzy poté, 1979 jemu a ženě nebylo umožněno vrátit se do Československa ze studijního pobytu ze západního Berlína, a tak od roku 1980 žili v Paříži. V březnu 1981 tam založil *Revui K*, jako tříměsíčně vydávanou publikaci a asociaci věnující se šíření českého a slovenského umění diaspory. V témže roce se jeho žena vrátila se do Prahy vyřizovat majetkové záležitosti, a až 1985 jí úřady povolily odjet za manželem. V r. 1984 dostal Kolář francouzské občanství. Jeho především výtvarné dílo je mezi uznávanějšími své doby zejména ve Francii. V roce 1997 se s manželkou vrátili do Čech. Běla Kolářová, patří k originálnějších českým výtvarnicím. Jsou spoluzakladateli skupiny Křižovatka (1963).

Z díla : **Křestný list** – 1941. Jeho básnický debut. Svou autoritou pomohl k vydání František Halas, jehož Kolář poprosil o posouzení svých básní. V porovnání se zavedenou poezií se v této sbírce objevuje poetika obyčejných lidí. Kolář tak už zde činí formou literární koláže, protože vedle sebe klade nesouvisející útržky běžných hovorů, čímž vytváří překvapivé básnické asociace. **Sedm kantát** – reakce na válku 1945, **Roky v dnech** – napsáno v letech 1946 – 1947, v roce 1949 byly již vydané knihy zničeny (nezachoval se ani jediný výtisk), další vydání v r. 1970 stihl stejný osud, poté byly vydány v samizdatu (několik desítek kusů), vydáno v r. 1992. **Limb a jiné básně** – 1946, **Ódy a variace** – 1946, **Dny v roce** – 1948, **Očitý svědek** – napsáno 1949, **Prométheova játra** – napsáno 1950, vydáno v samizdatu 1979, oficiálně až 1990. Jedná se o jeho nejvýraznější dílo, je zde kladen velký důraz na morálku a důrazně odmítl všechny formy totalitní vlády. Tato kniha je složena z několika, na sobě víceméně nezávislých částí, z nichž za nejlepší bývá považována první část: *Rod Genorův* – v této části spojil vlastní přepis dvou cizích děl (Ladislav Klíma a Zofia Nalkowska) texty jsou přepsány do veršových řádků a poté vzájemně propojeny. Dějově se jedná o příběh z války, kdy umírá žena postřelená na útěku z transportu. **Básně ticha** – napsáno kolem roku 1960, vydáno 1994, jedná se o poezii psanou ve formě tzv. konkrétní poezie, která je ovlivněna tzv. vizuální poezií. **Náhodný svědek** (1964), **Vršovický Ezop** – autobiografické (např. už název pochází z autorova bydliště); napsáno v polovině 50. let, částečně vydáno v r. 1966, celé dílo vyšlo až v r. 1993

IVAN WERNISCH (1942), autor, jenž se ve své tvorbě často stylizuje do naivistického postoje. Mistrně si hraje s jazykem ve slovní výstavbě (zkomolená, vymyšlená, archaická slova), pracuje s absurditou, kterou se snaží vyjádřit bezútěšnost doby. Sbírký **Zimohrádek, Druhý břeh, Loutky**. V Londýně vyšly **Zasuté zahrady**; vysněné krajiny – okouzlení a útěcha, touha po jejich uskutečnění.

IVAN DIVIŠ (1924) od r. 1969 v exilu. Autor holanovského stylu, s originalní poetikou. V tvorbě se objevují existenciální motivy cizoty, úzkosti, hnusu v krutém světě; obraz rozkladu, devastace země, apokalyptické úzkostné vidiny, zoufalství. Sbírky **Uzlové písmo**, **Umbriana**, **Morality**, v exilu např. sbírky **Křížatky**, **Průvan**, **Odchod z Čech**, **Žalmy**,

VRATISLAV EFFENBERGER (básník) , **JAN ŠVANKMAJER** (výtvarník a filmový režisér) patří do tzv. **surrealistické skupiny**, jejímž cílem bylo navázat na úspěšné surrealisty 30.let. Základem byla stálá imaginace, užití osvědčené metody psychického automatismu, hledajícím v nitru člověka zasuté obrazy skutečnosti.

PAVEL KOHOUT (1928), básník, dramatik, prozaik, který vstoupil do literatury politickou angažovaností v 50. letech. V 60. letech však opustil socialistickou cestu a o od r. 1968 měl nejen zákaz publikovat, ale byl STB pronásledován a v roce 1978 přinucen k emigraci do Vídně. Jeho tvorba započala básnickou sbírkou **Čas lásky a boje** – dobový optimismus a budovatelské nadšení. Zlom nastal v polovině 50.let, kdy se jeho práce zaměřila spíše na divadlo - **Taková láska** (o vztahu společnosti a jedince; forma inscenovaného sousedního procesu o sebevraždě studentky), **August, August, August** (z cirkusového prostředí). V emigraci se obrací do světa prózy - **Z deníku kontrarevolucionáře** (konfrontace ruských osvoboditelů v r. 1945 a okupantů v r. 1968), román **Katyně** (o absolventce odborné školy pro katy – satira na mocenské praktiky StB, odhaluje mechanismy moci), román **Kde je zakopán pes** (analýza atmosféry 70. let, událostí kolem Charty 77, zachycující i útoky STB na něho a jeho blízké), román **Hodina tance a lásky** (z terezínské Malé pevnosti – konfrontace nacistické a stalinské totality), román **Sněžím** (obraz polistopadových poměrů v Čechách); dramata, např. **Marast**, **Atest**, **Safari** – prvky a postupy absurdního dramatu.

LUDVÍK VACULÍK (1926), prozaik, fejetonista, autor textu Dva tisíce slov, organizátor edice Petlice (samizdat). Svou spisovatelskou dráhu začal románem **Sekyra**, protikladem oficiálních tezí o idyle na soudobé vesnici. Zpracovává téma návštěvy pražského intelektuála u příbuzných v rodném kraji. Poprvé se objevuje autorův ironický, kritický pohled, prolínání prvků valašského nářečí a spisovného základu i osobitá syntax. Od revoluce dopisovatel Lidových novin.

Na počátku 70.let píše román **Morčata** (vychází v samizdatu a exilových nakladatelstvích), který je kritikou normalizační současnosti. **Český snář** - román formou deníkových záznamů, který je současně otevřenou dokumentární výpovědí o životě hlavních představitelů neoficiální kultury 70. let.

Románem **Jak se dělá chlapec** reaguje na Smolnou knihu Lenky Procházkové, své milenky, jímž řeší motiv nevěry a žárlivosti.

IVAN KLÍMA (1931). Vystudoval gymnázium a filosofickou fakultu University Karlovy. Po absolutoriu v roce 1956 pracoval jako redaktor časopisu Květy a v letech 1959-1963 v nakladatelství Československý spisovatel. Poté psal do Lidových novin, Literárních listů (až do jejich zákazu), časopisů Květen, Plamen a Orientace. Roku 1969 odejel do USA, kde působil jako hostující profesor na Michiganské universitě. Po návratu v roce 1970 už byl zakázaným autorem, publikovat mohl jen v samizdatu a exilu a živil se dělnickými profesemi. Jeho dílo je rozsáhlé a žánrově pestré: próza, dramata, reportáže, eseje, fejetony, knihy pro děti. Autor společenských románů především z období normalizace. Všimá si absurdity socialistické společnosti, mistrně glosuje. Nejvýznamnější díla - romány **Soudce z milosti**, **Láska a smetí**, **Milostné léto**, či povídkové knihy **Má veselá jitra**, **Moje zlatá řemesla**, **Čekání na tmou**, **čekání na světlo**.

ALEXANDR KLIMENT (1929) autor psychologické prózy. Začal prvotinou **Marie** (sonda do rodinného prostředí, metoda psychologické analýzy pocitů postav). Po emigraci napsal v zahraničí klíčový román **Nuda v Čechách** o rozhodování architekta mezi konformním způsobem života nebo emigrací a možností seberealizace.

KAREL PECKA (1928) mistrné zpracování atmosféry vězeňského prostředí politických vězňů 50.let. v románech **Horečka**, **Velký slunovrat**, **Motáky nezvěstnému**.

Z velkého množství dalších autorů lze uvést především: **Eva Kantůrková** (Přítelkyně z domu smutku), **Vladimír Škutina** (Prezidentův vězeň) , **Eda Kriseová** (Křížová cesta kočárového kočího), **Lenka**

Procházková (Oční kapky, Smolná kniha), **Jan Trefulka** (O bláznech jen dobré, Svedený a opuštěný), **Zdena Salivarová** (Honzlová; Nebe, peklo, ráj), **Jiří Gruša** (Mimner aneb Hra o smrd'ocha), **Věra Linhartová** (zakladatelka české experimentální prózy - Meziprůzkum nejbliž uplynulého).

UNDERGROUND

Specifický tzv. podzemní proud umělecké tvorby. Autoři navazovali především na americkou beatgeneration. V tvorbě zdůrazňovali antipoetičnost, syrovou obraznost, drsnost výrazu, vulgarismy. Samozřejmě programový odpor k establishmentu (vládnoucí moci).

JAN PELC (1957), představitel českého undergroundu, který byl nucen v roce 1980 emigrovat. V letech 1980 až 89 pobýval v emigraci ve Francii, od roku 1993 žije trvale v Praze. Jeho stěžejním literárním dílem je román **... a bude hůř** (vyšel roku 1985 v Německu) o snaze žít v totalitním Československu svobodomyšlně. Kniha se stala předlohou stejnojmenného černobílého filmu Petra Nikolajeva (2007). Z dalších knih : **... a golpotoni táhnou, ... a to mi nemůžete udělat, ... a vyberte si, ... a výstupy do údolí, Basket flora, Basket flora I, – Šéf přichází, Basket flora II, – Démon zločinu kandiduje, Bez ohňů je underground, Šmírák.**

EGON BONDY (1930-2007). Vlastním jménem Zbyněk Fišer byl básník, prozaik, filozof, duchovní otec skupiny. Filozofické práce **Otázky bytí a existence, Buddha**. Román **Invalidní sourozenci** (oslava radostného života na okraji zdegenerované militarizované technické společnosti. Z obsáhlého básnického díla např. **Travná poezie** (depoetizace, potlačení metafory, říkankovitost, citace frází a banalit), **Velká kniha** (ironie, odpověď na tzv. frézistickou poezii o budování socialismu) aj.

IVAN MARTIN JIROUS–MAGOR (1944), básník a organizátor řady undergroundových akcí. Prvotní manager skupiny **Plastic People of the Univers**. Autor ironické, sarkastické, ale i expresivní poezie, např. sbírka **Magorův ranní zpěv, Mládí nevykouřené, z vězení Magorovy labutí písně.**

Z dalších autorů: **Ivo Vodsed'álek, Andrej Stankovič, Jáchym Topol.**

DIVADLO

Z oficiálních autorů, byť poznamenaných "normalizací", přesto píšících hodnotnější hry lze uvést **OLDŘICHA DAŇKA** (1927) - **Válka vypukne po přestávce** (ústřední postava herce, otázka umělcevy morálky), **Vévodkyně valdštejnských vojsk** (drama o postojích lidí k válce, retrospektiva Valdštejnova osudu), **Zpráva o chirurgii města n.** (o etice lékařovy práce). Z dalších: **KAREL STEIGERWALD** (1945) - **Neapolská choroba** (hra s prvky grotesky a absurdního divadla, tragikomedie o nebezpečí totality), **JIŘÍ HUBAČ** (1929) - **Stará dobrá kapela** (televizní inscenace Nezralé maliny – o setkání dávných kamarádů, hledání cesty k sobě, zklamání z nesplněných ideálů), **Ikarův pád, DANIELA FISCHEROVÁ** (1948) - **Hodina noci mezi psem a vlkem** (Villon jako undergroundový básník).

Významný v oblasti dramatické tvorby byl také vliv Československé televize, především množstvím seriálů. Nejúspěšnějším tvůrcem se jednoznačně stal **JAROSLAV DIETL** (1929–1985), autor mnohodílných seriálů s aktuální společenskou problematikou a obrazem mezilidských vztahů v různých prostředích, (**Tři chlapi v chalupě, Nejmladší z rodu Hamrů, Nemocnice na kraji města** aj.).

Zcela klíčovou roli již od 60.let však sehrála nová profesionální divadla malých forem a neprofesionální divadla, např. **Studio Ypsilon, HA-divadlo, Divadlo Na provázku, Divadlo Jára Cimrmana, Divadlo Na okraji, Sklep, Semafor, Činoherní klub, Reduta** (Významné autorské osobnosti : **Zdeněk Svěrák, Ladislav Smoljak, Bolek Polívka, Miroslav Horníček, Jiří Suchý, Miloslav Šimek, Jiří Grosman, Ladislav Smoček, Ivan Vyskočil** aj).

Specifickou roli sehrálo také samizdatové divadlo – většina her zůstala v čtené podobě nebo inscenována v zahraničí. V Československu bylo legendární **bytové divadlo Vlasty Chramostové**, či soukromé

inscenace na **Havlově Hrádečku**, v nichž se hráli především divadelní hry neoficiálních či exilových autorů (**Pavel Kohout, Václav Havel, Josef Topol, Ivan Klíma, Milan Uhde, Karol Sidon, Pavel Landovský, Milan Kundera**).

LITERATURA DEVADESÁTÝCH LET A KONCE STOLETÍ (1989- 2000)

Zdeněk Rotrekl
Jáchym Topol
Michal Ajvaz
Jiří Kratochvíl
Michal Viewegh
Petr Šabach
Jan Balabán

Revoluce v listopadu 1989 ukončila 40 let totalitní vlády komunistické strany. Umožnila tím začít novou, již normální etapu vývoje české literatury. Mnozí autoři se vrátili z exilu, političtí, spjatí s KSČ, konečně zmizeli v propadlišti dějin, objevili se noví, kteří dosud nemohli psát, nebo psát začali teprve v tomto období.

Charakteristickým rysem je velká rozrůzněnost jako žánrů, tak i témat. Lze říci, že v tomto období může v literatuře naleznout to své skutečně každý.

Je nesmírně obtížné charakterizovat jednotlivé autory. Zaměříme se proto jen na některé. Na ty, kteří se objevili a svou tvorbou se zapsali do mozaiky české literatury 20. století.

ZDENĚK ROTREKL (1920), básník křesťanské orientace. Výběry **Básníkův skrytý čas, Sněhem zaváté vinobraní**, náročná sbírka **Němá holubice dále**

MICHAL AJVAZ (1949), básník a prozaik, blízký magickému realismu, který své prózy naplňuje nezvyklými obrazy, zvířaty a fantomy, s nimiž vypravěč zápasí. Román **Druhé město** – reálný obraz Prahy doplněn fantastickými a mystickými prvky.

JIŘÍ KRATOCHVIL (1940), prozaik, esejista. Do literatury vstoupil prvotinou **Medvědí román**. V dalším románě s rysy magického realismu **Uprostřed noci zpěv** se snaží o nalezení kořenů (otce), a tím i sebe sama ve světě lži a násilí. Rozvíjí dva základní příběhy: v lichých kapitolách – rekapitulace vlastního života hrdiny od narození při osvobození Brna až po svatbu, v sudých kapitolách vypráví svůj životní příběh Petr Simonides (vzpomínky na dětství, rodiče, školu). V závěru hrdinové obou rovin splývají – jako by šlo o příběh jedné osoby (oba spojuje podobnost osudů, doba, prostředí i některé podobné vlastnosti).

MICHAL VIEWEGH (1962), úspěšný a obecně populární autor románů se současnosti. Ve své tvorbě se zaměřuje na analýzu současného člověka, většinou muže (autobiografické prvky), který zápasí s možnostmi doby i vlastními mindráky a neúspěchy. Novela **Názory na vraždu** – obraz českého maloměsta, psychika maloměstských figurek při jejich různých reakcích na vraždu mladé učitelky. Jedná se o autorův pokus dobrat se pravdy, klade si otázky po předpokladech poznání. **Báječná léta pod psa** – rodinná kronika z doby normalizace; autobiografický příběh vlastního dospívání (obraz srpna 1968), období od r. 1962 do gorbáčovské perestrojky; v epilogu výčtem shrnuty osudy postav od listopadu 1989 do r. 1991; ladění satirické i humorné. **Výchova dívek v Čechách** – autorem ironicky označen jako velký český postmoderní pedagogický román (snaha povýšit atraktivní námět sebevraždy dívky do oblasti vyšší literatury). Čtivý, leč poněkud povrchní román. **Účastníci zájezdu** – román, který úspěšně vystihuje menatlitu malého českého člověka konfrontovaného s modelovou situací uzavřené skupiny lidí (zájezd k moři). Mistrná charakteristika jednotlivých typů lidí.

PETR ŠABACH (1951), známý svými humoristickými romány a povídkami. Od roku 1975 časopisecky publikuje povídky, jeho stěžejní formou se však záhy stává novela, a to často podávaná jako sled dílčích příběhů; text přitom vychází z anekdoty či hospodského vyprávění, propojení jednotlivých dějových

sekvencí může být velmi volné (**Opilé banány**). Šabachovu tvorbu charakterizuje výrazná autobiografičnost. Tematika evokující společenskou i politickou situaci 50. let spolu se zaujetím každodenní realitou a periferností je typická pro Šabachovu prvotinu **Jak potopit Austrálii** (1986) i pro knihy následující (**Hovno hoří**, 1994, **Babičky**, 1998, aj.). Přejít od rámcující kompozice k celistvějšímu tvaru a od anekdotického vyprávění k vážněji postavenému problému představuje **Zvláštní problém Františka S.** (1996). Podle novely **Šakalí léta** vznikl 1993 filmový muzikál **Šakalí léta**. Stejně jako další filmové adaptace na motivy Šabachových knih: **Pelíšky** (1998), **Pupendo** (2003) a **U mě dobrý** (2008).

JAN BALABÁN (1951), český prozaik, publicista a překladatel. Vystudoval obor čeština – angličtina na Filosofické fakultě University Palackého v Olomouci. Po ukončení studia pracoval jako technický překladatel ve Vítkovických železárnách, nyní se živí jak překladatel na volné noze (do češtiny převedl mimo jiné tituly H. P. Lovecrafta a T. Egeltona). Od roku 2007 pravidelně přispívá do časopisu Respekt. Nejčastějším Balabánovým žánrem je existenciální povídka zachycující její hrdiny v životní krizi: **Středověk**, **Boží lano**, **Prázdniny**, **Černý beran**, **Srdce draka**, **Kudy šel anděl**, **Možná že odcházíme**, **Kudy šel anděl**, **Jsme tady**.

JÁCHYM TOPOL (1962), básník, představitel mladší generace českého undergroundu, prozaik, redaktor *Revolver Revue*. Autor lyrických montáží postřehů, pocitů a glos. Sbírkou **Miluju tě k zbláznění**, románem **Sestra** – drsně naturalistický i poetický text, plný snů i reálií, téma lásky a podnikání. Tuto olohu mistrně rozvíjí v dalších románech: **Noční práce**, **Kloktat dehet**, **Chladnou zemí**, **Citlivý člověk**.